

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Kurucu Tecvid Metinleriyle İrtibatı Çerçevesinde Hülâsatü'l-'ucâle'de Med ve Kasr Meselesi

*The Issue of Mad and Qasr in Khulâsatü'l-'ujâlah within The
Framework of Its Connection with The Founding Tajweed Texts*

İshak Kızılaslan

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Anabilim Dalı

Assoc. Prof., Marmara University, Faculty of Theology, Department of The Science of Reading
and Recitation of The Holy Quran

İstanbul/Türkiye

ishak.kizilaslan@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0001-5272-1078

Geliş Tarihi: 21.01.2025

Kabul Tarihi: 12.06.2025

Yayın Tarihi: 30.06.2025

Date of Submission: 21.01.2025

Date of Acceptance: 12.06.2025

Date of Publication: 30.06.2025

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi bir iç hakem (editörler – yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise en az iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Peer-Review: Single anonymized - One Internal (Editorial board members) and at least Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Benzerlik Taraması: Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Plagiarism Check: It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Funding: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Atıf/Cite As: Kızılaslan, İshak. "Kurucu Tecvid Metinleriyle İrtibatı Çerçevesinde Hülâsatü'l-'ucâle'de Med ve Kasr Meselesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 68 (2025): s. 136-165

DOI: 10.15370/maruifd.1624558

Kurucu Tecvid Metinleriyle İrtibatı Çerçevesinde *Hülâsatü'l-'ucâle*'de Med ve Kasr Meselesi

The Issue of Mad and Qasr in *Khulâsatu'l-'ujâlah* within The Framework of Its Connection with The Founding Tajweed Texts

Öz: Tecvid ilminin temel konuları zamanla büyük değişiklik göstermemiş olsa da bir eserin veya meselenin ele alındığı dönemdeki ilmî yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesi, önemli açılımlar sağlayabilir. Bu makalede, tecvid ilminin ana meselelerinden olan med ve kasr konusu, Osmanlı alimlerinden Derkezzî'nin (ö. 1327/1910) yirminci yüzyıl başlarında kaleme aldığı *Hülâsatü'l-'ucâle fî beyâni murâdi'r-Risâle fî ilmi't-tecvîd* adlı eseri merkeze alınarak incelenmiştir. Tecvid ilminin Osmanlı'nın son zamanlarında bile önemli eserler kaleme alınmak suretiyle varlığını ve canlılığını koruduğu görülmektedir. Bu minvalde müellifimizin yaşadığı dönemin hemen öncesinde Mısır'da Süleyman el-Cemzûrî (ö. 1208/1793) bugün bile Arap coğrafyasında ders kitabı olarak okutulan *Tuhfetü'l-etfâl* isminde bir manzum tecvid kitabı yazarken Derkezzî'nin muasırı Mehmet Zihni Efendi (ö. 1332/1913) İstanbul'da *el-Kavlî's-sedîd fî ilmi't-tecvîd* isminde bir eser kaleme almıştır. Derkezzî de Osmanlı'nın bir başka bölgesi olan Musul'da *Hülâsatü'l-'ucâle*'yi yazmıştır. Bu makalede müellifin beslendiği ana kaynaklarda ve onun tarafından belirtilmeyen diğer temel eserlerde konunun ele alınışı karşılaştırmalı bir şekilde gösterilecektir. Bu şekilde kıraat ve tecvid ilimlerindeki ilmî sürekliliğe ve ilmî verilerin akli ve naklî muhakeme süzgecine tâbi tutulduğuna bir örneklik sunulması hedeflenmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla tecvid ilminde Osmanlı'nın son dönemleri ile öncesinin irtibatını ele alan bir çalışma yapılmamıştır. Bu makale akademik ilgiyi hak eden bu eksikliği giderme noktasında bir adım atmaya da amaçlamaktadır. Med ve kasr, tecvid ilminin yazılı eserler üretme aşamasından günümüze kadar üzerinde birçok çalışma yapılmış bir konudur. Fakat bu makalenin araştırma sahası müellif ve öncesindeki kaynaklarla sınırlandırılmıştır. Zorunlu bazı atıflar dışında müellif sonrası dönem inceleme alanına dahil edilmemiştir. Kendisinden sonraki tecvid ve kıraat araştırmalarında belirleyici bir etkiye sahip olması ve Derkezzî'nin merkezde yer verdiği kaynak olması nedeniyle bu çalışmada İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) Osmanlı tecvid ilmi birikimindeki merkezi yerine işaret etmek de bir başka amaçtır. Yine bir başka vurgulanmak istenen nokta, her ne kadar kendilerine ulaşan birikimden istifade etseler de her bir tecvid aliminin hususi bir yöntem sahibi olduğudur. Bu çalışma, dönem, alim ve eser mukayesesi usulü ile gerçekleştirilmiştir. Müellife gelene kadar bütün kaynak eserlerdeki değerlendirmeler kronolojik sıralama gözetilerek nakledilmiş ve merkeze alınan çalışmalarla arasındaki benzerlik ve uyumsuzluklara işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tecvid, Med ve Kasr, Derkezzî ve *Hülâsatü'l-'ucâle*, Kurucu Tecvid Metinleri.

Abstract: In this article one of the main subjects of the science of tajweed, mad and qasr, has been examined by focusing on Darkazî's work called *Khulâsatu'l-'ujâlah*. In addition, the presence of the subjects in the founding works of the science of tajweed, both those included in *Khulâsatu'l-'ujâlah* and those not mentioned, has been comparatively narrated. In this way, it is aimed to present an example of the scientific continuity witnessed in the sciences of qiraat and tajweed and the

subjection of scientific data to the filter of rational and traditional reasoning. Another purpose is to remind the inseparable connection of the main subjects of the science of tajweed with the science of qiraat through the issue of mad and qasr. The issue of Mad and Qasr has been addressed in much more detail than other subjects both in the classical period tajweed books and in the *Khulāsatu'l-ujālah*, one of the important works of the pre-modern period, which is examined here and is taken into consideration. However, the fact that a comparative comparison of classical and modern period works has not been made on this subject has caused a gap in this field. This article aims to fill this gap. Another aim is to reveal once again the central place of Ibn al-Jazarī in the Ottoman tajweed knowledge accumulation in the light of a competent study written in the provinces in the recent period. In addition, although previous accumulation is largely utilized, it is also aimed to present an example of how each tajweed scholar has his own method even in basic matters when writing his work. The study was carried out by comparing the period, scholar, and work. The approaches of all the founding works and their owners until the author were conveyed in a certain chronological order. When appropriate, current studies on the subject were also utilized. This article examines the issue of the mad and qasr, one of the main topics of Darkazlī's work on the science of tajweed, in a comparative manner with the founding texts of this science. In terms of source usage, Darkazlī largely benefited from previous important works while dealing with the basic issues of the science of tajweed and conveyed his information by citing these works. His main sources include Ali al-Karī's *al-Minah*, Ibn al-Jazarī's *an-Nashr fī'l-Kur'āti'l-'ashr*, Nuwayrī's *Sharhu Tayyibeti'n-neşr* and Ja'barī's *Kanzü'l-ma'ānī*. Darkazlī did not hesitate to use these sources and many others not mentioned here, and constantly referred to important authors and their works.

When viewed from the perspective of interdisciplinary connections, it is seen that Darkazlī does not only deal with tajweed issues in his work but also includes other sciences such as Arabic language, theology, Sufism, and philosophy. This situation emphasizes the interest of Ottoman scholars in different branches of science and the connection between these sciences. This diversity is a frequently seen element in the commentaries and annotations (sharh and khāshiyah) made to classical works. The main source of Darkazlī's understanding of tajweed is the works of Ibn al-Jazarī. In addition, Ibn al-Jazarī's students Nuwayrī and Ali al-Karī, one of the important names of the Ottoman tajweed tradition, also had a great influence on Darkazlī. He did not only deal with the issue of tajweed as a simple matter but also dealt with the approach of the recitation imams to the subject in detail. However, these details are somewhat at odds with the general structure and title of the book. This is because the title of the work gives the impression of a study limited to the science of tajweed, while the content offers a more in-depth examination of the science of readings of the Qur'ān. The scope and depth of the work written by Darkazlī indicate the high level of tajweed culture at that time. Since the scholars of that period were familiar with such detailed studies, the extensive explanations and quotations in the book could be understandable and useful for the readership of the time. However, today, this may be confusing for those who are not very familiar with the subject. In summary, Darkazlī's work is an important study that provides a rich bibliography on the science of tajweed and recitation, adopts an interdisciplinary perspective, and examines the subject in its different dimensions by conducting an in-depth examination.

Keywords: Qiraat, Tajweed, Mad and Qasr, Darkazlī and *Khulāsatu'l-ujālah*, Founding Tajweed Texts.

Giriş

Bu makale, Derkezlî'de med ve kasr konusunu, tecvidin temel eserleriyle karşılaştırarak detaylı bir şekilde incelemektedir. Müellifin eserini oluşturmada öncü rolü üstlenen kaynaklara gidilmek suretiyle verilen bilgilerin sağlaması yapılmıştır. Ayrıca müellifin gözden kaçırdığı veya eserine almadığı diğer kaynaklarda konunun işlenişindeki benzerlik ve farklılıklara da değinilmiştir. Yani eserin bir kaynak sağlaması gerçekleştirildiği gibi konu ve mesele bağlantılı olarak diğer kitaplarda sunulan verilerle karşılaştırması yapılmıştır.

Bu makalede med ve kasr meselesi aracılığıyla tecvid ilminin kıraat ilmiyle olan ayrılma- bağı vurgulanmaya çalışılacaktır. Müellifin yaşadığı dönem itibarıyla tecvid ve kıraat ilminin teşekkülü nihayete ermiştir. Bununla beraber makalede gösterildiği üzere tecvid uleması kendisinden önceki birikimden istifade etmişlerdir. Yine de bu alimler kendi hususi tercih ve usullerini de geliştirmişlerdir. Müellifimiz de eserinde sadece bir nakilcilik yapmamakta, çalışma boyunca örneklerine sıkça rastlanacağı üzere, akli çıkarsamalarla tercihlerini ve özgün değerlendirmelerini de sunmaktadır. Derkezlî, önceki kaynaklarda yer almayan bazı yeni bilgilere yer vermekte ve yeni kavramsallaştırmalara gitmektedir. Mesela iltikâ-i sâkineyn durumunda tenvinin nûn'una kesra hareke verilmek suretiyle okunmasına “tenvînen kutniyyen” ismini vermektedir.¹

Bu tür özgün yaklaşımlardan yola çıkarak *Hülâsatü'l-'ucâle*'nin kendisinden öncesi ile mukayese yapılma imkânı sunacak bir önemde olduğunun gösterilmesi de bu makalede hedeflenmektedir. Diğer bir hedef ise, İstanbul'da yani Osmanlı'nın merkezinde Mehmet Zihni Efendi gibi çok yetkin bir alimin tecvid eseri yazdığı bir dönemde Musul'da yani Osmanlı taşrasında yine aynı önem ve kalitede bir tecvid eserinin yazılmış olmasının bu ilmin hem teorik hem de pratik sahasının kapsayıcılığına bir delil olarak sunmaktır. Yine bu çalışma, İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı tecvid ilmi geleneğindeki merkezi rolünü bir kez daha ortaya koymayı da hedeflemektedir.

Derkezlî, kendisine kadar yazılmış temel tecvid ve kıraat eserlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır. Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Kenzü'l-me'ânî*, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fî'l-kirâ'âtî'l-'aşr*, Nüveyrî'nin (öl. 857/1453) *Şerhu Tayyibeti'n-neşr* ve Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Minehü'l-fikriyye*'si gibi önemli eserler Derkezlî'nin başlıca kaynakları arasında yer almaktadır. Bunların yanında “Şârihü'l-Bakariyye” olarak tesmiye edilen Cemâlüddin Ahmed el-Cebbûrî (ö. 1138/1726)² ve Sehâvî (ö. 643/1245) gibi alimlerden de za-

1 Ebû Abdillâh Hasan b. İsmail b. Abdillâh ed-Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle fî beyâni murâdi'r-Risâle fî 'ilmi't-tecvîd*, 138.

2 Mezkûr âlim Sultan b. Nâsır b. Ahmed el-Cebbûrî'dir. Zamanında Bağdat'ın ileri gelenlerinden. İki şerhi vardır. Birisi *el-kirââtü's-seb'* (kime ait olduğu belirtilmiyor) eserine dairdir ve *el-kavlü'l-mübîn* olarak isimlendirilmiştir. İkincisi *en-Nahv* (bunun da kime ait olduğu belirtilmiyor) kitabının şerhidir. Bk. Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*, 3/110.

man zaman alıntılar yapılmakta ve onları değerlendirmeye tâbi tutulmaktadır. Bununla beraber Mekki (ö. 437/1045) ve Dâni (ö. 444/1053) başta olmak üzere kendine mukaddem birçok esere müracaatta bulunmakta, alıntı yaparken kimden aldığını ismen bizzat söylemektedir.

Med konusu ile alakalı çalışmalar mebzul miktarda vardır. Ülkemizde de gerek genel tecvid ve kıraat çalışmaları içerisinde gerekse de müstakil olarak bu mesele incelenmiştir. Yapılan bütün çalışmalara burada yer vermek maksat dışı olacağından doğrudan konuyla ilgili son zamanlarda yapılan birkaç araştırmaya değinmek yerinde olacaktır. 2015 yılında Mustafa Şen, tecvid ilminde “elif” veya “hareke” olarak ifade edildiğini belirttiği³ farklı med ölçülerini merkeze alan bir araştırma yayınlamıştır. Mustafa Atilla Akdemir 2018 yılında müstakil bir makalede bu konuyu incelemiş ve ekoller noktasından meseleyi tafsilatlı bir şekilde ele almıştır.⁴ Ayrıca Muhammed Pilgir ise *Kıraat İlminde Med: Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında* adlı çalışmasında, konunun klasik eserlerde ele alınış şekillerine ilaveten Türkiye’de hem teorik hem de pratik uygulama alanında meydana gelen farklılıkları incelemiş ve bu uygulamaların bir kısmının kıraat literatürüne muhalif unsurlar içerdiğini belirtmiştir. Pilgir, bu eserinde kıraat ilminde med konusunu şümüllü bir şekilde sunmuştur.⁵ Her ne kadar burada belirtilenlerin yanında genel tecvid konuları içerisinde incelendiği için belirtilmeyen birçok çalışmanın varlığından haberdar olsak da bu makalede, muayyen bir tecvid eserinde med meselesi kendisinden önceki kaynaklarla mukayeseli bir şekilde araştırılacağından söz konusu çalışmalara nadiren başvurulacaktır.

Derkezlî disiplinler arası bir bakış açısıyla eserinde yalnızca tecvide dair yazılmış metinlere değil aynı zamanda özellikle kelime ve kavram kökenlerinin araştırılması bağlamında Arap dili (özellikle Sıbeveyhi’nin çıkarsamaları)⁶, med isimlendirmeleri ve med dereceleri gibi birçok noktadan ilm-i kıraat ve biyografiler üzerinden tarih gibi farklı ilimlerin verilerine de bolca yer vermektedir. Gerektiğinde kelam ve felsefeden de istishâdda bulunmaktadır. Medd-i tabînin tabiata nisbetle bu ismi aldığını söylediği paragrafta bu

3 Mustafa Şen, “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni bir Bakış Denemesi”, 213.

4 M. Atilla Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 15-50.

5 Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde Med: Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında* (PDF: İlâhiyât Yayınları, 2022), 57-510. Müellifin kıraat ilminde med konusuyla alakalı bir diğer çalışması için bk. Muhammed Pilgir, “Med Miktarlarının Takdirinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımların İncelenmesi”, *Dergiabant* 11/1 (Mayıs 2023), 45-59.

6 Osmanlı tecvid ulemasının İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinin şerhi üzerinden tecvid teorisinin sürekliliğini sağladığı ve aynı zamanda bu şerh ve hâşiye geleneğinde Arap dili başta olmak üzere birçok ilmi verilerin sıkça kullanıldığına yetkin bir örnek olmak üzere bk. İshak Kızılaslan, “Osmanlı Ulemâsının Tecvid İlmi Birikimine Bir Örnek: Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' Fî şerhi ebyâtı İbnü'l-Cezerî Fî 'lmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili”, 55-70.

isimlendirmenin arada bir vasıta olmaksızın ilk zâtî sıfatın (*es-sıfatü'z-zâtiyyetü'l-evveliyetü*) kaynağına (mebde-i evvelî) itlak edilebileceğini belirtmektedir. Bu açıklamasını hem felsefe hem de kelim eserlerinde aklın çeşitlerinin anlatıldığı yerlerde kullanılan “ğarîzî”⁷ kelimesini zikrederek ve farklı felsefi benzeşmeler yaparak desteklemektedir.⁸ Yine sesin tarifinde filozofların nasıl bir değerlendirmede bulunduklarını Fahreddin Râzî’nin (ö. 606/1210) İbn Sînâ’dan (ö. 428/1037) yaptığı alıntıyı naklederek açıklamakta ve hemen peşinden Mu’tezile’nin tanınan simalarından Nazzâm’ın (ö. 231/845) sesin cisim olduğuna dair görüşlerini nakletmektedir.⁹ Bu durum, Osmanlı alimlerinin çok yönlü ilgi alanlarını ve farklı ilim dallarının birbirleriyle olan etkileşimini göstermektedir. Bu, hususiyetle klasik eserlere yapılan şerh ve hâşiye çalışmalarında sıkça görülen bir özelliktir.

Derkezlî’nin med ve kasr meselesini kıraat imamlarının görüşlerine de merkezî bir yer vererek incelemesi tecvid konularının ilm-i kıraatla yakın irtibatını yansıtmaktadır. Eserde birçok kıraat eserine ve kıraat imamlarının yaklaşımlarına atıflar vardır. Ancak bu özellik, kitabın başlığı ile içeriği arasında belli ölçüde bir uyumsuzluk ortaya çıkarmaktadır. Eserin ismi tecvid ilmiyle sınırlandırılırken işleniş tarzı kıraat ilmi verilerine yoğunlaşmakta ve bir kıraat eseri izlenimi vermektedir.

Derkezlî’nin tecvidin temel bir konusunu ehil olmayanlar için karmaşık görünebilecek bir tarzda incelemesi o dönemdeki tecvid kültürünün yüksek seviyede olduğuna işaret sayılabilir. Ayrıca bu özelliği, eserin bir ders kitabı sadeliğinden uzak olmasını beraberinde getirmiştir. Eser, tamamı ile ilmî incelikleri ön plana alan pür akademik bir çalışma olarak görülebilir. Dönemin alimleri bu tür ayrıntılı çalışmalara alışkın olduklarından, kitabın geniş açıklamalarının ve alıntılarının ehline ciddi açılımlar ve yeni bilgiler getirdiğinden şüphe yoktur.

1. Derkezlî (1234-1327/1818-1910) ve İlmî Çevresi

Eserin muhakkiki, bizzat kendi şahitliğine başvurarak¹⁰ müellifin tam isminin Abdullah b. Hasan b. İsmail b. Reşîd ed-Derkezlî olduğunu belirtmektedir.¹¹ Musul’da doğmuş, büyümüş, burada birçok ilmi tedris etmiş ve Molla Hasan el-Habbâr olarak bilinen

7 Muhtevası açısından ahlak, kelim ve felsefe eseri olarak da değerlendirilebilecek Mâverdi’nin kitabında bu kavramın kelim ve felsefe nokta-i nazarından nasıl ele alındığını görmek için bk. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ*, 42.

8 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 306-307.

9 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 173.

10 Şahitliğine başvuru eser, müellifin torunlarının kütüphanesinde bulunmakta ve *el-Vicâze fî şerhi elfâzi'l-icâze* ismini taşımaktadır. Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 18, 595.

11 Burada kaynak olarak kullanılan baskıda bu nisbe hareketleri konulmak suretiyle “الدَّرَكْزَلِي” açık bir şekilde verilmektedir. “Derkezellî” şeklinde bir kullanımı olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca kendisinin Ağa Reşîd b. Sâfî olarak da bilindiği ve aslen Yemenli olduğu nakledilir. Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 18-19.

bir medrese kurmuştur.¹² Müellifin yaşadığı dönemde Musul, Celîli ailesinin idaresinde “Mahallî” olarak bilinen bir Osmanlı vilayeti idi. Osmanlı idaresinde Musul’un tarihi hakkında yazılanlar, müellifin yaşadığı zaman diliminde edebiyat, şiir, Kur’ânî ilimler ve birçok farklı dallarıyla ilim ve kültürel hayatın Musul’da çok canlı ve zengin olduğunu göstermektedir.¹³ Yazılan eserlere ve etkilerine bakarak kültürel açıdan o dönem Musul’un Şam, Halep ve Bağdat’tan bile daha ileride olduğunu iddia edenler olmuştur.¹⁴ İlmi ve kültürel canlılığın en üst düzeyde olduğu böyle bir ortamda Derkezli tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, dil, nahv, sarf, belâğat, arûz, şiir, hitabet, tarih, mantık ve tabîi ilimleri içeren bir eğitimin geçmiştir. Döneminin meşhur hocalarından icazet alan müellif bu ilimlere dair eserler yazmıştır.¹⁵

1.1. *Hülâsatü’l-‘ucâle fî beyâni murâdi’r-Risâle fî ‘ilmi’t-tecvîd’de Med ve Kasr Konusu*

Bu eserin tanıtımı, daha önce klasik tecvid eserleriyle mukayeseli bir şekilde müellifin *lahn* konusuna yaklaşımının ele alındığı bir başka makalede¹⁶ yapıldığı için burada doğrudan eserde yer aldığı şekli ile med ve kasr meselesi incelenecektir. Müellif, eserinde diğer konuların incelemesinde kullandığı metodu takip ederek med ve kasr bahsinde de belli başlı alimlerin yaklaşımlarını nakletmekte ve gerektiğinde müdellel bir şekilde tenkide tâbi tutmaktadır. Derkezli med ve kasr konusunu aşağıda verilen sıralamayı gözeterek incelemektedir.

1.1.1. Med-Kasr/Öncelik–Sonralık

Bu konu, yedi bâbdan müteşekkil eserin dördüncü bâbıdır. Konunun teorik arka planı “med mi yoksa kasr mı önceliklidir?” sorusuna verilen cevaplarla oluşturulmuştur. Konu “med ve gerektirdikleri” ve “kasr ve gerektirdikleri” şeklinde tasnif edilerek incelemede öncelik medde verilmiştir. Bununla beraber asıl olan kasrdır; med onun feridir. Tecvid uleması arasında bunu esas alarak önce kasr kavram ve mefhumunu inceleyenler vardır. Bu yaklaşıma sahip ulemeden Ahmed el-Cebbûrî’ye göre rivayetleri bir araya getirmede sağladığı kolaylık dolayısıyla kasr’ı öne almak evlâdır. Ona göre Kur’an okuyan, sürekli derece kat eden kimse gibi olur ve böylelikle de her bir vecih kolaylıkla

12 ‘İmâd Abdüsselâm Raûf, *el-Mûsul fî’l-‘ahdi’l-‘Usmânî fetratü’l-hükmi’l-Mahallî 1139-1249/1726-1834*, 421. 415-423 sayfalar arasında bu dönemde Musul’da yaşayan ve çoğu Ağa ve Paşa olarak bilinen ailelere mensup olanların tesis ettiği medrese ve kütüphaneler ve bu medreselerde okutulmakta olan ilimler hakkında detaylı bilgilere ulaşılmaktadır.

13 Bu dönemde Musul’un edebi ve ilmi gelişimine şahitlik etmesi açısından bk. Raûf, *el-Mûsul fî’l-‘ahdi’l-‘Usmânî fetratü’l-hükmi’l-Mahallî*, 373-400.

14 Bir Osmanlı vilayeti olan Musul’da Celîli ailesinin meydana getirdiği ilmi ve kültürel hareketliliğe dair Fransız Konsolosu’nun şahitliği için bk. Târık Nafi’ el-Hamedânî, *Hadâratü’l-‘Trâk*, 11/114.

15 Derkezli, *Hülâsatü’l-‘ucâle*, 21-27.

16 İshak Kızılaslan, “Derkezli’nin Hülâsatü’l-‘ucâle İsimli Eserinde Lahn ve Çağdaş Oryantalist Yaklaşımında Kur’an Tilâveti Konusu”, 153-154.

takdir edilebilir.¹⁷ Ali el-Kârî, İbnü'l-Cezerî'nin öncelik-sonralık konusunda meddi kasra takdim etmesini, kıraat farklılıklarının ancak bu şekilde incelemeye tâbi tutulabilir olması ile açıklamaktadır.¹⁸

Her ne kadar doğrudan ifade etmese de Derkezlî bu noktada Ali el-Kârî'nin ve dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin yaklaşımını esas almaktadır. Bunun bir neticesi olarak o, Ali el-Kârî'nin dönemdaşı Seyfüddîn b. Atâullah el-Mısırî'nin (ö. 1020/1620) “kasrın hükmünü zikretmenin bir anlamı yoktur; zira bu zaten tanımdan elde edilen bir şeydir”¹⁹ şeklindeki yaklaşımı reddetmiştir. Derkezlî'ye göre “çok detaylı olmasa da kasr'ın hükmünü belirtmekte fayda vardır. Zira her şey ancak zıddı ile tebâyün eder.”²⁰

1.1.2. Med ve Kasr'ın Tanımları

Tecvid ilminin konu ve kavramlarında tekevvün dönemlerinden itibaren tecvid ulemasının değerlendirmelerinde büyük bir yakınlık olduğu söylenebilir. Lügat alimleri tarafından “med”, “uzatmak ve artırmak” (المط والزيادة); “kasr” ise salıvermenin zıddı olan “hapsetmek, alıkoymak” olarak tanımlanmaktadır.²¹ Ca'berî bu kavramları şu şekilde tanımlamaktadır: “Med; harfin seslendirme süresinin uzatılmasıdır. Lîn, ondan biraz daha azdır. Kasr ise, o ikisinin de yokluğudur.”²²

Derkezlî ise “bir şeyi aslına döndürmek” anlamına geldiğini söylediği kasrın bu tanımına Rahmân Suresi'ndeki “Otağlarına kapanmış hûriler var”²³ ayetini ve elbiseyi parlaklığa ve yeniliğe kavuşturma manasına gelen “قصار الثياب” kullanımını destekleyici olarak getirmiştir. Buradan yola çıkarak o kasr yapmayı, meddi gerekmeyen kelimeyi hapsederek kısa okumak olarak tanımlamıştır. O, ıstılahi olarak ona “asli meddin gerektirdiği (تمكين) uzamada meydana gelebilecek ziyadenin terkedilmesi” manasını vermiştir.²⁴

17 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 285.

18 Molla Ali el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye fî şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, 219.

19 İbnü'l-Cezerî'nin, kuvvetinden veya zikre değer olması yönünden *med*'din *kasr*'a takdim edildiğine dair görüşünü değerlendirmesinde Mısırî, bunun tanımdan elde edilebilecek bir husus olduğunu söylemektedir. Seyfüddîn b. Atâullah el-Fedâli el-Mısırî, *el-Cevâhiru'l-müdiyye ale'l-Mükaddimeti'l-Cezeriyye*, 312-313.

20 el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 219.

21 Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3/396 ve 5/95.

22 İbrahim b. Ömer el-Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzü'l-emânî ve vehî't-tehânî*, 1/337. Şâtıbî'nin eserinin aynı isimle yapılmış bir şerhinde ise şu şekilde bir tanım yapılmaktadır: “Burada med; hemze veya sükûn dolayısıyla med harflerinde meydana gelen fazlalık demektir. Kasr ise bu ziyadenin terk edilmesidir.” Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed eş-Şa'le, *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzü'l-emânî*, 1/416.

23 er-Rahmân 55/72.

24 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 286.

1.1.3. Med İşareti [~]

Aşağıda verilen değerlendirmelere bakıldığında Derkezlî’de med işaretinin görünüşünün bir problem oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ona göre med bakımından ziyadelik med harflerinin bir sıfatıdır. Buradan itibaren Derkezlî’nin yaklaşımı, sıfat olarak değerlendirildiğinde onun bir şekli olmayacağı üzerinden gitmektedir. O şu açıklamaları getirmektedir: “Med için konulan işaret [~] med harflerinin tabii uzamasındaki ziyadeyi göstermek içindir. Bu da ancak munfasıl meddi göstermek üzere kırmızı, muttasıl işaret etmek üzere siyah ile resmedildiğinde geçerli olur. Anlaşıyor ki bu, med harflerinin dışındaki bir şeyin keyfiyetini gösteren bir işarettir. Oysaki ondan kastedilen şey bu değildir. Bu, aynen gunne yapılan yerlerde gunnenin, kalkale yapılması gereken yerde kalkalenin o harflerin bir sıfatı olması gibi bir durumdur. Bu işaret, onların tabii medden farklı olduklarını göstermektedir. Zaten bu, şekil olarak değil kendisinin dışında bir sebeple manen kaim olduğu bilinen bir husustur. Bundan dolayı buna “med harfinde meydana gelen ziyade uzama” denilmesi daha uygundur.”²⁵

Ali el-Kârî de meddi, med harfinin kemiyetinde meydana gelen bir ziyadelik olarak tanımlamakta ve meddin harf veya hareke olmadığını söylemektedir. Ona göre bu ârızî olarak, bir sebebe binaen ortaya çıkabilir. Buradaki kemiyet de ona delalet eden bir hareke ile belirginleşir. Bu da onun hareke ile homojen (mücânis) olduğu anlamına gelir.²⁶ Yukarıda verilen bu açıklamalar, haşiyeden Hüseyin b. İskender er-Rûmî’ye (ö. 1084/1673)²⁷ ait olduğu anlaşılan “muhakkak ki bu, kendisinden başkasının suretine delalet eden bir şekildir” değerlendirmesine de bir itiraz olarak anlaşılabılır.

1.1.4. Med Harfleri

Harflerle hareketlerin ilişkisinden ilk bahseden kişi İbn Cinnî’dir (ö. 392/1002).²⁸ Daha sonra gelen Arap dili alimleri bu hususa idğam gibi diğer konular içinde yer vermişlerdir. İstisnai olarak Suyutî, “mahallü’l-hareke” başlığı altında konuyu müstakil olarak ele almış ve İbn Cinnî’nin görüşlerini nakletmiştir.²⁹

25 Derkezlî, *Hülâsatü’l-ucâle*, 287.

26 el-Kârî, *el-Minehü’l-fikriyye*, 234.

27 Bir kelimacı ve Hanefî fakihî olan, *Lübâbü’t-tecvîd fî şerhi Muhtasari’t-tecvîd* isimli eserin müellifi Hüseyin b. İskender er-Rûmî’nin biyografisi için bk. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin: Terâcimü musannifi’l-kütübî’l-Arabîyye*, 1/604.

28 O, *Sırru sinâ’ati’l-irâb* isimli eserinde hareketlerin med ve lîn harflerinin parçaları olduğunu, med ve lîn harflerinin sayısının üç olması dolayısıyla üç hareke olduğunu belirtir. Hatta müttekaddim nahivciler fetha’yı “küçük elif”; kesra’yı “küçük yâ” ve damme’yı de “küçük vâv” olarak isimlendirmişlerdir. Ebü’l-Feth Osman İbn Cinnî, *Sırru sinâ’ati’l-irâb*, 17. İbn Cinnî için bk. Mehmet Yavuz, “İbn Cinnî”, *DİA*, 19:397-400. Ali el-Kârî de elif’in iki fethadan, vâv’ın iki dammeden ve yâ’nın da iki kesradan oluştuğunu belirtir. Şayet hareketlerin sesini çoğaltırsak bu harflere ulaşılır der. el-Kârî, *el-Minehü’l-fikriyye*, 239.

29 Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyutî, *Hem’u’l-hevâmi’ fî şerhi cem’i’l-cevâmi’*, 1/76-77. Benzer değerlendirmeler için bk. İsmail Temiz, “Fonetik Bir Olgu Olarak Arap Dilinde Harf Hareke İlişkisi”, 143-158.

Bütün tecvid ve kıraat uleması asli veya ferî harf-i meddin sayısının üç olduğunda icma etmiştir. Tecvid uleması ilk dönemlerden itibaren harf ve hareke arasındaki ilişkiyi müstakil bir başlık olarak almış ve hangisinin önce olduğu konularında fikirler üretmişlerdir. Mekki *er-Riâye*'de harf ve harekeden hangisinin diğerine tekaddüm ettiği meselesini iki farklı görüş muvacehesinden işlemektedir. O, harkenin kendi başına varlığı bulunmadığı ve haddizatında harfin bir parçası olduğunu özellikle vurgulamaktadır.³⁰ Kurtubî (ö. 461/1068) harekelerin harflerin parçaları olduğu görüşündedir.³¹

İbnü'l-Cezerî de harf mi hareke mi önce gelir konusunu bu konuda ileri sürülen görüşleri ve onlara getirilen eleştirileri belirterek Mekki ile aynı cümlelerle açıklamaktadır. İkisi de sükûn ve harekeli meselesinde cisim ve araz konularında kelami yaklaşımı naklederek açıklama yolunu seçmişlerdir. İbnü'l-Cezerî'nin ayrı bir başlık altında "harekelerin med ve lîn harflerinden müştak olmaları" meselesini nahivcilerin görüşleri bağlamında değerlendirmeye tâbi tutması Mekki'nin yaklaşımının olduğu gibi nakledilmesinden ibarettir.³²

Bu değerlendirmeler ışığında Derkezlî'nin med harfleri konusundaki görüşlerine bakılabilir. Mekki³³, Kurtubî³⁴ gibi o da vâv ve yâ harf-i medlerinin resimde bir karşılığı olmadığını söylemektedir. Ona göre sakın olan yalnızca elif harfidir; vâv ve yâ harflerinin hem harekeli hem de sakın olmaları mümkündür. Hareke aldığı o elif değil hemzedir. Bu çerçevede vâv harfinin med olması durumunda dudakların büzülerek ileri uzayacağı, yâ harfinin medli olma durumunda çenenin aşağıya doğru kırılarak meyledeceği ve elif harfinin medli telaffuzunda çenenin açılacağını belirtmektedir.³⁵ İbnü'l-Cezerî ve takipçisi Ali el-Kârî "elif ile kardeşleri" olarak isimlendirdiği diğer iki med harfi arasındaki farka işaret etmektedirler. Buna göre asli med harfi olan elifin hilafına vâv ve yânın hem med hem de lîn durumları vardır.³⁶

Derkezlî'ye göre meddin sadece bu harflere mahsus bir durum olması onların mahreçlerinde meydana gelen genişleme nedeniyledir.³⁷ Zira ona göre diğer harfler mahreçleri ile eşit durumdadırlar. Onlarda med için şart olan bir genişlemeden söz etmek mümkün değildir. Ona göre bu sesin "hareke" olarak isimlendirilme nedeni mahallinde

30 Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Riâye li-tecvîdî'l-kirâe ve tahkiki lafzi't-tilâve*, 98-102.

31 Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 191.

32 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, 90-94.

33 Mekki, *Riâye*, 125-126. O, asli med harfinin "elif" olduğunu "vâv" ve "yâ" harflerinin ise elif'e benzerlikleri nedeniyle med harfi olarak isimlendirildiklerini belirtmektedir.

34 Kurtubî, *el-Mûdih*, 155. Bu iki harf med ve lîn harfleridir.

35 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 287-288.

36 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 176; el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 220.

37 Mekki de onların "med harfleri" olarak isimlendirilmeleri, sesin ancak bu şekilde uzatılabileceğinden kaynaklıdır demektedir. Mekki, *Riâye*, 125.

(avâmil, iki sakinin bir araya gelmesi, idğam veya vakıf gibi) ârizî bir durumla mukayyet olma türünden bir mecburiyetin olmamasıdır.³⁸

1.1.5. Sebeb-i Med

Tecvid kurallarını yazılı hale getirmek suretiyle kendilerinden sonra gelen bütün tecvid çalışmalarına öncülük etmiş olan Endülüs uleması arasında med konusunu açık bir şekilde ele alan ve sebeb-i medlerden bahseden Kurtubî'dir. O, delilleri ve nedenleri ile med çeşitlerini anlattığı bölümde med sebebini hemze ve sükûn olduğunu söylemektedir.³⁹ İbnü'l-Cezerî ise *et-Temhîd*'de "sebeb" yerine "mûcib" kavramını kullanmakta ve bunu "med ve lîn harflerinde ziyade med yapmayı gerektiren şey" şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁰

Bilindiği üzere asli med için herhangi bir sebep ve kendisinden başka bir şart yoktur. Ferî med için ise iki sebep vardır. Bu sebepler Derkezlî tarafından "manevisi" ve "lafzî" olarak isimlendirilmişlerdir. O, sebebi, "kendisi ile başkasına ulaşılan" olarak tanımlamaktadır. Gündelik kullanımda ise, "varlığı müsebbebin varlığını gerektiren" manasına gelmektedir. Ona göre bu, güneş zeval konumuna gelmeden öğle namazının girmemesi gibi bir durumdur.⁴¹ Derkezlî bu isimlendirmeler altında med sebeplerini aşağıda takdim edildiği şekliyle incelemektedir.

1.1.5.1. Manevisi (Anlama Bağlı) Sebep

Her ne kadar kurrâ nazarında "lafzî" olandan daha zayıf kabul edilmiş olsa da Derkezlî, "nefyde mübalağa" anlamındaki bu sebebin Araplar arasında daha güçlü bir konumu olduğunu belirterek iki başlık altında konuyu inceler.⁴²

1.1.5.1.1. Medd-i Ta'zîm

Medd-i ta'zîm "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" derken ta'zîm ifade etmek üzere ل' da yapılan medde denir. Derkezlî'nin "manevisi sebep" hakkındaki açıklamaları İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de geçen ifadeleri ile aynıdır. Derkezlî'nin, "O, Araplar arasında kastedilen (مَقْضُودٌ) güçlü bir sebeptir"⁴³ ifadesi İbnü'l-Cezerî'de "Araplar arasında kasredilmiştir (مَقْضُورٌ)" şeklinde yer almaktadır.⁴⁴ Her iki müellif de nefyde mübalağa ifade etmek üzere yapılan bu meddin, ashâb-ı kâsır arasında munfasılın kasrını ifade etmek üzere rivayet edildiğini belirtirler.⁴⁵

38 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 289.

39 Kurtubî, *el-Mûdih*, 128.

40 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 173.

41 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 289-291.

42 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 289.

43 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 289.

44 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, 1/344-345.

45 Medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i âriz, medd-i tabîi ve medd-i lîn gibi medd-i ta'zîm de *'Umdetü'l-kârî*'nin müellifi Mustafa Niyazi Efendi'ye göre kıraat imamlarının ahkâmında ittifak ettiği konulardandır. Recep Koyuncu, "Mustafa Niyazi Efendi ve *'Umdetü'l-kârî*in İsimli Tecvid Risalesi", 809.

Ebû Ma'sher et-Taberî (ö. 478/1085),⁴⁶ Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî (ö. 465/1073)⁴⁷, İbn Mîhrân (ö. 381/992) gibi tecvid ulemasının isimleri bu grup arasında zikredilir.⁴⁸ Bu, Allah Teâlâ'nın dışındakilerin ulûhiyyetini kesin bir dille reddetmek anlamında mübâlağa olarak isimlendirilmiştir.⁴⁹ Tevbe Suresi'ndeki "Allah'ın sözü ise en yücedir"⁵⁰ ifadesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "Her kim onu uzatırsa dört bin günahı yok edilir"⁵¹ sözü de bu manayı kuvvetlendirmektedir. Benzer başka bir rivayeti daha nakleden Derkezlî, İbnü'l-Cezerî'nin de belirttiği üzere bu hadislerin zayıf olduğunu kaydeder.⁵² Her ne kadar anlamı güçlendirmeye dayalı olarak ziyade med yapılması yönünde bir takdir gelişmişse de Derkezlî, "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" gibi örnek ifadelerde görülen lafzi meddin, manevi medden daha güçlü olmasını gerekçe göstererek hemzeden mütevellid lafzi medde işbâa ulaşılacağı ve anlama istinaden ortaya konmuş olan manevi sebebin mülga olacağını belirtmektedir.⁵³

Yani burada lafzi sebebe itimat daha önemlidir ve geçerlidir. Zira manevi sebebi asıl sayanlar burada iki elif miktarı uzatmanın geçerli olduğunu söylemişlerdir ki bu ziyadeliğin işbâ noktasına kadar geldiği lafzi med ile kıyas olmayacak derecede zayıf kalmaktadır. İbnü'l-Cezerî de muhakkik ulemanın Allah'ın ulûhiyyetini yüceltmek ve diğer bütün ilah görüntüsü altındaki şeyleri nefyetmek için burada seste med yapmayı müstehap gördüklerini söyler.⁵⁴ Yani kural olarak bir geçerliliği olan bir mesele değildir.

46 Ebû Ma'sher, bu çeşit ta'zîm ifade etmek üzere yapılan meddin Mekki ve Ya'kûb'dan geldiğini söyler. Burada kastedilen, kendisinden sonra *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* lafzı gelen medde ashâb-ı kasr tarafından sadece Allah Teâlâ'yı yüceltme maksatlı olarak uzatılmasıdır. Ebû Ma'sher Abdülkerîm b. Abdüssamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-kirââtî's-semân*, 164.

47 Hüzelî, medlerin on isim (الْقَاب) altında toplanacağını söylemektedir: Medd-i hacz, medd-i adl, medd-i temkîn, medd-i fasl, medd-i revm, medd-i fark, medd-i bünye, medd-i mübâlağa, medd-i bedel, medd-i asl. Medd-i mübâlağa ta'zîm içindir. Ebû'l-Kâsım Yusuf b. Ali Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kirââtî'l-'aşr ve'l-erbe'îne'z-zâide aleyhâ*, 426.

48 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 289.

49 Ezherî (ö. 905/1499) bu med çeşidini hemze nedeniyle med yapılması câiz olanların sekizincisi olarak getirmektedir. Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Ezherî, *el-Havâşî'l-Ezheriyye fi halli elfâzi'l-Mukaddimetî'l-Cezeriyye*, 88-89.

50 et-Tevbe 9/40.

51 Derkezlî'nin naklinde "يُكْلَرُ (يُكْلَرُ)" şeklinde geçen kelimenin "يُكْلَرُ" olarak yer aldığı Deylemî rivayeti "Her kim *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* der ve onu uzatırsa büyük günahlarından bin tanesi silinir" şeklinde geçer. Ebû Şücâ' Şireveyh b. Şehredâr b. Şireveyh ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb*, 3/473.

52 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 290. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre bu hadiste Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Her kim *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* der ve sesini uzatırsa Allah onu kendi ismi ile isimlendirilen bir konağa yerleştirir." Zayıf kaydı ile geçtiği yer için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/345. Nüveyrî, "her ne kadar bu iki hadis zayıf olsa da fedâil-i a'mâl noktasında amel edilebilir" demektedir. Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-'aşr*, 1/388.

53 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 291.

54 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/359.

1.1.5.1.2. Medd-i Hamza

İbnü'l-Cezerî'de de geçen⁵⁵ bu med, “tenzih” ve “tebrie” amaçlı olarak nekre kelimeye gelen nefy lâ'sıdır.⁵⁶ Derkezlî'nin de belirttiği üzere bu kelimelerdeki nefy lâ'sında med yapılması konusu Süleym ve Rüveym yoluyla nakledilen Halef rivayeti gibi tamamı Hamza kıraatinin ravileri ve tarikleri yoluyla gelmiştir.⁵⁷ Bu ismin verilmesinin arkasında yatan sebep de budur. Bu med türünün ziyadeliği hakkında İbnü'l-Cezerî, manevî sebepte hemze olmamasını gerekçe göstererek uzatmanın işbâa ulaşmadığı ve orta uzunluğun (tevassut) yeterli olduğu kanaatindedir.⁵⁸ Derkezlî, İbnü'l-Cezerî'de geçen bu bilgileri aynı ile nakletmektedir.

1.1.5.2. Lafzi Sebep

İki adet lafzi sebep olduğunda kurrâ arasında ittifak vardır. Bunlar da hemze-i kat' (hemze-i vasl sebep-i med olamaz) ve sükündür. Harf-i medden sonra gelen hemze bütün kurrâ açısından med sebebi iken, harf-i medden önce gelen hemze sadece Ezrak tariki ile Nâfi' kıraatinde sebep-i med olarak kabul edilmektedir. “من أوتي”، “ولقد آتينا”، “ءامن”، “لا يلاف قریش ايلافهم” ayetlerinde bulunan hemzeler medd-i bedelin örnekleridir. Verş harîç bütün kurrâ burada kasr yapmıştır.⁵⁹ Derkezlî, sükûnun sebep-i med olması için harf-i medden sonra gelen harekeli harfte vakıf yapılmaması gerektiğini belirtir.⁶⁰

1.1.6. Medd-i Aslî

Arap lügatinin tabiatının bir gereği olan bu med, başlıktaki ismin dışında isimlere de sahiptir. Bunlardan birisi “meddü'l-binye”dir. Bu ismin verilmesinde Ezherî'nin “med yapılanın bünyesi (yapısı) kasredilenden açık bir şekilde tefrik edilir” tanımı esas alınmıştır.⁶¹ Derkezlî, meddin azlığı nedeniyle “medd-i lîn”, kökenine işaret ile ise “aslî med” ola-

55 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/359; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/388.

56 Şu Kur'ânî ifadeler buna örnektir: لَا زَيْبَ فِيهِ Bakara 2/2, لَا شَيْئَ فِيهَا Bakara 2/71, فَلَا مَرَدُّ لَهُ Ra'd 13/11, فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ Bakara 2/38.

57 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 290.

58 Burada İbnü'l-Cezerî'nin lafzî sebebi manevî sebebin önüne geçirdiği görülmektedir. O, Ebû Abdillâh el-Kassâ'nın (ö. 671/1272) da bu görüşte olduğunu belirtir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/359; Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 290.

59 Konuyu müstakıl bir başlık altında inceleyen Dâni, Verş'in Ebû Yakub rivâyetini alan Mısır kurrâsının med harfinin temkininde tahkike ulaşınca kadar ziyade med yaptıklarını bildirir. Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *et-Teyisr fi'l-kirââtî's-seb'*, 159-160.

60 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 291.

61 Derkezlî, Ezherî'nin bu tanımı aslî med için getirdiğini söylese de aslında onun “hemze sebebiyle câiz olan med” bölümlerinin yedincisi olarak bu açıklamayı yaptığı görülmektedir. Ezherî, buna örnek olarak زَكْرًا kelimesini vermektedir. el-Ezherî, *el-Havâşî'l-Ezheriyye*, 88. Bu kelimenin kıraat imamları arasında hemzeli ve hemzesiz durumlarına göre med yapılarak veya kasredilerek okunuyor oluşu burada getirilmesinin sebebi olsa gerektir. Hamza, Kisâi, Halef ve Hafs bu kelimeyi kasr ile yani hemzesiz زَكْرًا, geri kalan kıraat imamları ise hemzeli olarak زَكْرَاء şeklinde med ile okumaktadırlar. Abdülfettâh el-Kâdi, *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kirââtî li-'aşri'l-mütevâtira min tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürâ*,

rak isimlendirildiğini belirtmektedir. Bu da dil açısından, “anne-baba” gibi kendisinden başkasının meydana geldiği şey ve üzerine bir şeylerin bina edildiği “esas” anlamlarına gelmektedir. “Asl” olarak isimlendirilmesinin bir başka sebebi ise Derkezli’ye göre kendisinden ferî meddin sâdır olmasıdır.⁶² Lügatte, “Bir şeyin hakikati, mahiyeti, künhü, aynı ve kendisi” gibi anlamlara gelen “zât”a nisbetle “medd-i zâtî” olarak da isimlendirilmiştir. Burada med harfinin öz varlığı ve hakikati kastedilmektedir.

Derkezli, bu ismin açıklamasında felsefi bir çıkarsama ve ispat metodu kullanmaktadır. Buna göre med harfi ancak onunla var olabilir. Bu da herhangi bir sebebe mebni değildir; o, med harfi için bizzat kendisi olmaklığı ile lazımdır. Bizzat kendisi olmaklık, bir şeyin hakikati, mahiyeti, künhü, aynı ve nefsi olmak demektir. Onun mahrecinde med olmaksızın bir varlığı söz konusu değildir.⁶³ Bu arada el-Kârî’nin de belirttiği üzere lazım ve vacip kavramları arasındaki fark sadece istilahtadır. Yoksa dil ve kullanım açısından ikisi arasında herhangi bir fark yoktur. Bütün kıraat imamları bu ikisinde de med yapmanın şart olduğu noktasında ittifak halindedirler. Şayet kasredilirse bu lahn-i celi olur ve Hz. Peygamber’den mütevatiren gelen haberlere de kesinlikle aykırılık teşkil eder.⁶⁴

1.1.6.1. “أَنَا” Kelimesinde Med

Derkezli, kendisinden sonra şayet hemze-i kat’ gelmiyorsa bu kelimedede vasıl halinde med yapmanın ittifakla caiz olmadığını söylemektedir. Aynı şekilde bu kelimedden sonra herhangi bir fasıla olmaksızın hemze gelmesi durumu da aynıdır. Bunlar, Bakara Suresi’ndeki⁶⁵ “أَنَا أَحِبِّي وَأُمِّيَّتْ” ve En’âm Suresi’ndeki⁶⁶ “وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ” ayetlerinde varit olan durumlardır. Burada sadece kıraat imamlarından Nâfi’ medd-i munfasıl gibi okumakta⁶⁷ ve bu noktada kıraat imamlarından ayrılmaktadır.⁶⁸ “أَوَّلُكُمْ”⁶⁹, “أَوَّلُكُمْ”⁷⁰, “أَوَّلُكُمْ”⁷¹, “أَوَّلُكُمْ”⁷² kelimeleri de böyledir. Bu kelimelerdeki sakın vâv’lar harf-i med değildir, zâittir. “أَوَّلُكُمْ”⁷³,

62-63. Ayrıca bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'ati'l-aşr*, 1:338-344.

62 Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 295. Bir şeyin esası, kökeni ve kendisinden başkasına bölünmeyen gibi anlamları ve kökenine ait uzun açıklamalar için ayrıca bk. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 11:16-18.

63 Felsefi tanım teorisi ve kavramları kullanılarak yapılan bu açıklama için bk. Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 295.

64 el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 241.

65 el-Bakara 2/258.

66 el-En'âm 6/163.

67 Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 295.

68 İbn Mücâhid de Nâfi’nin râvilerinden Ebûbekir b. Ebi Üveys, Kâlûn ve Verş’in imamlarından rivayetle vasıl halinde şayet hemze geliyorsa elifin isbâtı ile okuduklarını ve bunu Şuarâ 115’teki “إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ” dışındaki bütün benzer durumdaki ayetlere uyguladıklarını belirtmektedir. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 188.

69 el-Bakara 2/5, 170.

70 Kamer 54/43.

71 et-Talâk 65/6.

“اَلَيْكُمُ”, “اَلُو”, “اَلَات” kelimelerine benzerlikleri dolayısıyla bir karışıklığa sebebiyet vermemesi için fazladan oraya konulmuşlardır.⁷²

Derkezlî, “اَلَايَةُ”, “اَلَايَةُ”, “اَلَايَةُ”, “اَلَايَةُ” kelimelerinde med yapmayı gerektiren bir sebep olmadığını söyler. Bu kelimelerde hemzeden sonra gelen elif ona göre telaffuzdan sonra meydana gelen bir ses uzamasıdır. Resmde bu, cumhura göre “fetha-i hanceriyye” olarak bilinen “اَلَا” ile gösterilir. Araştırmalarımızda kendisinden başka bir yerde bulamadığımız bu surete dair bilginin devamında Derkezlî, daha sonrasında benzer diğerleri ile bir karışıklığa yol açmaması için bu şekilde resmedilmesinin terk edildiğini ve bugün bilinen yaygın şeklinin uygulamaya geçirildiğini belirtir.⁷³

1.1.7. Elif Miktarı

Aslî med miktarı olarak “bir elif” ve ona tekabül eden “iki hareke” takdiri hususunda kurrânın ittifakı oluşmuş, Hadr, Tedvîr ve Tahkîk mertebelerinde de bu ölçünün sabit kaldığı görüşü ağırlık kazanmıştır.⁷⁴ Derkezlî de medd-i aslîde bir elif miktarı uzatmanın vacip olduğunu belirtir. Bu ulemadan Ca’berî, lafzatullâh’ın (الله) telaffuzunda dikkat edilmesi gereken noktalardan birinin elifin meddinin temkîni olduğunu söylemekte ve aslî med üzere yapılacak ziyadeyi lahn olarak kabul etmektedir.⁷⁵

Bu hususta Ali el-Kârî’nin de muhtemelen zamanında şahit olduğu bazı örnekler nedeniyle sert bir dil kullandığı görülmektedir. O, Mekke ve Medine mescitlerinde (Haremeyn’de) görev yapan Şâfiî ve Hanefî imamların çoğunluğunun medd-i tabîiyyi iki elif hatta daha fazla uzatmayı örf haline getirdiklerini belirterek bunu çirkin bir şey olarak nitelendirmekte ve böyle önemli mescitlerin imamlarının bu yanlış uygulamalarının cahillerce de takip edilme tehlikesi bulunduğunu söylemektedir. Bundan dolayı ona göre kurrâdan nakledilen ölçülere uymak çok mühimdir.⁷⁶

Derkezlî “elif miktarı” meselesinde Ali el-Kârî’nin yaklaşımını esas almaktadır. Bundan dolayı el-Kârî’nin bu konudaki yaklaşımını bilmek önemlidir. O, elif miktarını belirlemenin birkaç metodundan bahseder. Bunlardan ilkinde göre o, “elif, elif” şeklinde bu kelimenin bir defa, iki defa veya daha fazla seslendirilmesinden ibarettir. Bir diğer yol, bu

72 “اَلَيْكُمُ” kelimesindeki “vâv” harfi de “عُمَرُ” (Ömer) isminden tefrik edilmesi için konulmuş zait bir harftir. Derkezlî, *Hülasatü'l-ucâle*, 294.

73 Derkezlî, *Hülasatü'l-ucâle*, 297. Bu hususa dair *Riâye*, *Tahdîd*, *Mûdih*, *Temhîd* veya *Mineh*’de bir bilgiye rastlanmamıştır.

74 Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, 15.

75 Lafzatullâh’ın telaffuzu konusunda ehl-i tecvid şu konulara dikkat çeker: a- Elif’i kalınlaştırmaktan sakınmak. b- Elifin meddini medd-i tabîinin ölçülerinin dışına taşırmamak. c- Lafzatullâhtaki elif harfini hazfederek okumaktan sakınmak. Bu şekilde kıraat câiz değildir ve aslında bu şiirlerin sebebiyet verdiği zararlar cümlesindendir. İbn Ümmü Kâsım el-Murâdî, *Şerhu'l-vâdiha fî tecvidi'l-Fâtiha*, thk. Abdülhâdî el-Fudaylî, 38-39.

76 el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 241.

kelimeyi yazmak ve o esnada geçen müddeti esas almaktır ya da parmak hesabı ile olabilir ki burada parmağı kaldırıp indirinceye kadar geçen süre esas olarak alınabilir. Ona göre bütün bu yollar takdîrîdir ve tahmînîdir yani kesin bir ölçü vermekten uzaktır. Bunu tam olarak kavramak ancak ehil bir hocadan ders almak ve bu konuda yeterli pratik yapmakla mümkündür.⁷⁷

Derkezlî, elif miktarının belirlenmesinde devreye giren bütün bu takdirlerin zâtî olarak da isimlendirilen aslî elifte meydana gelen uzatmanın dışındaki medler için geçerli olan bir husus olduğunu vurgular. Aslî elif miktarında zait med yapan kıraatin sahibi İmam Nâfî'nin kıraati çok tercih edilmektedir. O, hem kıraat hem de Arapçada ehliyeti ve fesahati ile temayüz etmiştir.⁷⁸ İmam Mâlik de "Medine ehlinin kıraati sünnettir" diyerek bunun İmam Nâfî'e ait kıraat olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel de kendisine en sevimli gelen kıraatin Medine kıraati olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Derkezlî, Nâfî'in râvîleri Kâlûn⁸⁰, Verş ve onların tarîkleri (özellikle Ezrak) hakkında biyografik bilgiler verir. Yine *kıraat* (imamlara nisbet edilen tercihler), *rivâyet* (imamlardan mutlak bir senetle rivâyet edilmesi) ve *tarîk* (ravilerden mutlak bir senetle rivâyet edilmesi) kavramları hakkında bilgiler verir. Mesela Ebû Amr kıraati Dûrî⁸¹ rivâyeti Ebû'z-Za'râ⁸² tarîki denir.⁸³

Tecvid alimleri arasında med yaparken dikkat edilmesi gereken noktalara da özel dikkat çekilmiştir. Bunlardan Kurtubî, med konusunda yapılması hoş karşılanmayan hususlardan bahsettiği yerde med sesinin titreme (ترعيد), gerilme (تمطيط), gürültü (اضراب) ve sallama (تهزين) benzeri şaibelerden salim olması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁴ Ca'berî de medlerde titretme (ترعيد), elif harfini kalınlaştırma ve lîn harflerinden önce gelen harfin fethasında işbâ' yaparak ona med sesi verme şeklinde meydana gelen uygulama yanlışlarına karşı dikkat çekmiştir.⁸⁵

77 el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 233.

78 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 298-299.

79 Şihâbüddîn Ebi'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 1:385-386.

80 Kâlûn Türkçe bir isimdir. Kıraatinin letafetinden dolayı hocası veya İmam Mâlik tarafından bu şekilde bir lakabın kendisine verildiği nakledilmiştir. Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 300.

81 Hafs b. Amr b. Abdülaziz b. Sahbân b. Adıyy Ebû Amr ed-Dûrî el-Bağdâdî en-Nahvî (ö. 246/862) için bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, 1:255.

82 Kıraatini Ebû Amr ed-Dûrî'den arz yoluyla alan bu alimin tam ismi Abdurraman b. Abdûs Ebû'z-Za'râ el-Bağdâdî'dir (ö. 280/896). Kendisinden de İbn Mücâhid arz yoluyla kıraat almıştır. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1:373.

83 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 300-301.

84 Kurtubî, *el-Mûdiḥ*, 134.

85 Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzü'l-emânî*, 338.

1.1.8. Med Vecihleri

Kıraat ve tecvid ilimlerinde med meselesi ilk dönemden itibaren çokça incelenmiştir.⁸⁶ Derkezlî de kıraat imamları arasındaki med farklılıklarını müstakil olarak ele almaktadır. İmam Nâfi' ve ravilerine ve hatta tariklerine ayrı bir bahis açtığı görülmektedir. Bu arada birer ilm-i kıraat ıstılahları olarak imam, ravi ve tarik hakkında da bilgiler sunmaktadır. Kasr, tevassut ve tûl olarak üç ana bölümde incelenen med vecihlerinde uygulamanın nasıl yapılacağına da ayrıca değinir.⁸⁷ Burada onun tertibini takip ederek klasik eserlerle mukayeseli bir şekilde konu ele alınacaktır.

1.1.8.1. Medd-i Bedel

Derkezlî, tecvid ilmine dair yazdığı bu eserinde sıklıkla bir kıraat eserinin inceleme boyutunda kıraat meselelerine girmektedir. Medd-i bedel konusunu uzun bir şekilde inceleyen müellif, öncelikle onun bir kelimede bulunan ikinci hemzeden bedel olarak yapılan med olduğunu belirtir. İki hemzenin yan yana bulunması bir ağırlık oluşturduğu için med yapıldığını söyler. Dâni, Mekki, Sehâvî gibi tecvid ve kıraat ulemasının görüşleri aktarıldıktan sonra medd-i bedelin medd-i tabiî olarak isimlendirilmesini de inceler.⁸⁸ Tabiî kelimesinin felsefede kullanımına dair bir bölüm açarak bilgiler veren Derkezlî, medd-i bedelin tabiata nisbet edilmesinin selim tabiatın arkadaşını (peşinden gelen hemzeyi) elif-i aslînin dışında bir eksiklik ve ziyadeye müsaade etmeyeceği hakikatinden dolayı olduğunu belirtir.⁸⁹

Kıraat imamları ve onların medler konusundaki konumları detaylandırılarak incelenen meselelerdendir. Doğrusu bu husus, eğitim müfredatının bir kaynağı olması maksadı ile yazılanlar dışında, tecvid eserlerinin genel karakteri olarak söylenebilir. Bu konuya dair nakledilenler bu makalenin boyutunu aşacağı için buraya kaydedilmemiştir. Burada kurucu tecvid metinlerinde yer verildiği şekli ile mukayeseli ayrı bir çalışma yapmayı gerektirecek kadar mufassal bir izah geliştirildiğini söylemekle iktifa edilecektir.

1.1.8.2. Medd-i İşbâ'

Meddül-İşbâ' ya da "medden işbâ'iyen" şeklindeki isimlendirme Derkezlî'ye göre kelimenin kökeniyle irtibat dolayısıyladır. Kelime köken olarak "açlığın zıddı", "doygunluk

86 Konuyla ilgili bir araştırmada med konusunda ortaya çıkan ekollerden şu şekilde bahsedilmektedir: "Günümüzde Kur'an ve kıraat ilmi eğitim-öğretiminde med ölçülerini ifade ederken kullanılan elif ve hareke ıstılahları bağlamında iki ekol takip edilmektedir. Bunlardan ilkinin 'Üç Elif Ekolü' diğerini ise 'Beş Elif Ekolü' olarak nitelendirmek mümkündür. Med mertebeleri ve ekollerinden bağımsız olarak değerlendirmemiz gereken bu ekollerin usulünü ve kendine ait terminolojisini kavramak, uygulamalarda olası sorunların önünün alınabilmesi için önem arz etmektedir." Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", 15.

87 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 298-303.

88 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 304-306.

89 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 308.

hali” demektir.⁹⁰ İşbâ’ durumunda kaç elif miktarı med yapılacağına dair bir malumat verilmemiştir. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. *Tayyibetü'n-neşr* şarihlerinden olup bundan dolayı İbnü'n-Nâzım olarak meşhur olan ve bu şerhin ilmi değeri hakkında bizzat babasından takdir alan İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed b. Muhammed b. el-Cezerî'ye göre med mertebesinin en yükseği olan tûl, aşırıya kaçmadan medde yapılan işbâ’dır. Her ne kadar tam uygulaması ancak ehlinden doğrudan ahz etmekle öğrenilebilecek olsa da o, kimi ulemanın bunun için beş elif miktarını takdir ettiklerini söyler. Ona göre tevassut da bu işbâ’ mertebesine göre belirlenir. Yine ehlinden öğrenmenin en doğru yol olduğu kaydıyla ölçüsünün üç elif miktarı olduğunu söyler.⁹¹ İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr*'de muttasıl, munfasıl, lâzım veya ârız türünden medlerden bahsederken med miktarlarını işbâ’ olarak belirlediği ölçüyü merkeze alarak tayin etmektedir.⁹² Derkezli ise terim olarak “harfe harfesini tam olarak vermek” anlamına geldiğini belirttiği bu meddin kendi cinsinden olan harf ortaya çıkıncaya kadar olması gerektiği görüşündedir.⁹³

1.1.8.3. Medd-i Muttasıl

Kendisinden önceki tanımlamaları takip ederek Derkezli, muttasıl olarak isimlendirmenin med harfi ile sebab-i med hemzenin bir arada gelmesi nedeniyle olduğunu belirtir. Med harfi, hemzeden öncedir ve hem lafız hem de hat olarak ona bitişiktir. Ona göre bu isimlendirme mecazidir. Yoksa medle sebebi birbirine girmiş anlamında değildir. Buna örnekler veren müellif, “سَائِلٌ”, “قَائِمٌ”, “الْمَلَائِكَةُ”, “مِنْ نِسَاءٍ”, “مِنْ”, “مَاءٍ”, “جَاءٌ” gibi kelimelerin mushaflarda elifsiz olarak yazıldıklarını söyler ve ehl-i kıraatın bunları meddi medd-i muttasıl olarak isimlendirdiğini kaydeder. Bu medde “medd-i temkin” veya “medd-i mekîn” dendiği de vakidir. Ona göre med hemzenin temkîn derecesinde gerçekleştiği için bu isim verilmiştir.⁹⁴

Derkezli bu meddin şer’î bir vücubiyet ifade ettiğini söyler. Bu da yedi veya on kıraat imamının tamamının medd-i tabînin med miktarı üzerine ilave yapılması gerektiği noktasında ittifak etmesi nedeniyledir.⁹⁵ Ne sahih ne de şâz bir kıraatte medd-i muttasıl kasr edileceğine dair bir görüş yoktur (burada “kasr”, medd-i tabînin med miktarını ifade etmek üzere kullanılmıştır).⁹⁶

90 İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 8:171.

91 Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Ebû Bekir Şihâbuddin el-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 33. İşbâ’ için ayrıca bk. el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 227.

92 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1:334-335.

93 Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 308.

94 Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 309.

95 Kıraat ve tecvid ulemasının muttasıl ve munfasılın med mertebelerine dair yaklaşımlarını görmek için bk. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1:378-380.

96 Derkezli, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 310-311. Vücubiyet ifade etmesine dair ayrıca bk. el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 227.

Bu nokta kıraat ve tecvid eserlerinin hususi incelemesine konu olmuştur. Taberânî'nin naklettiği bir rivayete göre birine Kur'an öğretirken İbn Mes'ûd (r.a.), onun Tevbe Suresi 60. ayetinde bulunan bir kelimeyi (أَمَّا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ) med yapmadan okuduğunu iştirince "Rasûlullah bana bu kelimeyi med yaparak okumayı öğretti" demiş ve onun okuyuşunu düzeltmiştir.⁹⁷ İbnü'l-Cezerî de aynı hadisi farklı rivayetleriyle nakletmekte ve hadisin sağlam bir hüccete sahip olduğunu, sika ravilerle nakledildiğini belirtmektedir.⁹⁸ Derkezlî bu konuda sadece Şâtıbî'nin, Ebû Nasr el-İrâkî'den gelen bir görüşü naklederek muttasıl meddin de munfasıl gibi olduğu zehabına kapıldığını belirtir. Burada Şâtıbî, İrâkî'nin tek kelimedeki meddin iki kelimedeki med gibi olduğunu söylediğini nakletmektedir.⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, bu rivayeti naklettikten sonra "Ben İrâkî'nin dışında bu şekilde bir görüşe sahip olanı görmedim" demektedir.¹⁰⁰

Derkezlî bu konuya işbâ' kavramına dair yaptığı açıklamaların peşi sıra değinmektedir. Bu da ferî medlerdeki ölçünün aynı kavram etrafında yapıldığı İbnü'l-Cezerî'nin daha önce değinilen yaklaşımını hatırlatmaktadır. Konuya hemzenin med harfi olan elif ile yakınlığı, öncelik ve sonralığı noktasından giriş yapılır. Hemzenin harf-i med ile olan münasebetinden söz edilen yerde, kelimenin aslında zait olarak bulunup da okunmayan hemze (bazı fiillerde cem-i müzekker vâv'ının yanında bulunup da telaffuzda veya medde etkisi olmayan elif'ler gibi¹⁰¹) temas edilir. Medd-i muttasıl kendisinden önce med harfi bulunan hemze ile harf-i med hem lafız olarak hem de hat olarak gerek kendisinden sonra tenvin bulunsun gerek bulunmasın bir kelimedeki bir araya gelirse meydana gelir. Buna göre "هَؤُلَاءِ", "لِلْمَلَائِكَةِ", "شُهَدَاءُكُمْ", "شَاءَ", "سَوَاءٌ", "فَأَيُّكُمْ" gibi kelimelerde bulunan med, ehl-i kıraatin kullanımında [örf] medd-i muttasıl olarak isimlendirilmiştir.¹⁰² "هَؤُلَاءِ" değil ama "هَؤُم" kelimesinde Ali el-Kârî'ye göre lugavî bir incelik vardır. Burada ona göre itibar, yazı veya resimdeki farklılığa göre değil kökenedir. Hemzeli kıraati tercih edenler açısından العنبي kelimesinde de aynı durum söz konusudur.¹⁰³

1.1.8.3.1. Medd-i Muttasıl Med Miktarı

Derkezlî'ye göre kurrâ arasında ihtilaf med yapılıp yapılmayacağına değil kaç elif miktarı med yapılacağındadır. Iraklılar (Kûfe ve Basra kurrâsı) ve mağriplilerin (Endülüs kurrâsı) çoğunluğu, aşırıya kaçmayan (Nüveyrî gibi Derkezlî de "أَفْحَاشُ" kelimesi

97 Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 137-138.

98 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1:315-316.

99 Şâtıbî'nin muttasıl ve munfasıl medler hakkındaki görüşleri için bk. Abdurrahmân b. İsmail b. İbrahim Ebî Şâme, *İbrâzû'l-Me'ânî min Hirzi'l-emânî fi'l-kiâ'ati's-seb'*, 113-117.

100 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/316; ayrıca bk. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1:378-379.

101 Bu eliflerin kıyâsî olmaktan ziyade Osman mushafının hattına tâbî olarak resmedilmesi konusuna dair değerlendirmeler için bk. Celâlüddin Ebûbekir es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 4:151.

102 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 309.

103 Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 228. Bu ve benzeri kelimelerde hemzeli okuyuş Nâfî' kıraatinin bir özelliğidir.

kullanılmaktadır¹⁰⁴ ki çok rastlanan bir ifade değildir), Arapçanın gerektirdiği dil usullerini de aşmayan fakat işbâ' yapılmış bir miktarda med yapılması gerektiği kanaatindedirler.¹⁰⁵ Selef kıraat ve tecvid ulemasından İbn Süvvâr (ö. 496/1102)¹⁰⁶, Ebû'l-İzz el-Kalânîsi (ö. 521/1127)¹⁰⁷, Sibtu'l-Hayyât (ö. 541/1146)¹⁰⁸, Ebû Ali el-Bağdâdî, Ebû Ma'ser et-Taberî (ö. 478/1085)¹⁰⁹, Mekki¹¹⁰, Mehdevî (ö. 565/1085)¹¹¹ ve Hemezânî (ö. 569/1089)¹¹² gibi birçokları da bu görüştedirler.

İbn Galbûn (ö. 399/1009),¹¹³ Dâni, İbn Belîme (ö. 514/1120),¹¹⁴ İbn Bâziş (ö. 540/1145),¹¹⁵ Ebû Ali el-Mâlikî (ö. 438/1046),¹¹⁶ Mekki, Kâfi yazarının talebesi, mağrib kıraat ulemasının çoğunluğu ve bazı maşrik uleması ise medd-i muttasılın dört mertebesi olduğu

104 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1:379.

105 Derkezi, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 313.

106 "Sâkin harf (elif) ve hemze tek kelime olduklarında med ve temkîn noktasında kurrâ arasında bir ihtilaf yoktur." Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydullâh b. Amr İbn Süvvâr el-Bağdâdî, *el-Müstenîr fi'l-kirâati'l-'aşr*, 282.

107 Kalânîsi de İbn Süvvâr ile birebir aynı lafızlarla meseleyi ele almaktadır. Ebû'l-İzz Muhammed b. El-Hüseyn b. Bündâr el-Vâsiti el-Kalânîsi, *İrşâdü'l-mübeddî ve tezkiatü'l-müntehî fi'l-kiâati'l-'aşr*, 125.

108 Müellif, vâfi ve şâfi kavramlarını kullanarak hem bu kelimelerdeki hemzelerin tahkik ile okunması gerektiği hem de meddinin tam yapılması üzerinde ittifak olduğunu belirtmektedir. Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed Sibtu'l-Hayyât, *Kitâbü'l-mebhec fi'l-kirâati's-semân ve kirâeti'l-A'meş ve ibn Muhaysin ve ihtiyârî Halef ve el-Yezîdî*, 308.

109 Taberî konuyu munfasıl med ile birlikte ele almakta ve "hemze gelmesi durumunda med yapılır" şeklinde tanıtmaktadır. Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdüssamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-kirâati's-semân*, 163.

110 Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Kitâbü'l-keşf 'an vücûhi'l-kirââti's-seb' ve 'ilelihâ ve hiccehâ*, 49.

111 Nasr b. Ali b. Muhammed İbn Ebî Meryem, *el-Mûdih fi vücûhi'l-kirâât ve 'ilelihâ*, 120.

112 Hemezânî de med harfı ve hemzenin bir kelime peş peşe gelmesi durumunda kurrânın meddin tamamen erdirilmesi ve işbâ' edilmesi noktasında icma ettiklerini söylemektedir. Ebû'l-Alâ' el-Hasen b. Ahmed b. El-Hasen el-Hemezânî, *Çâyetü'l-ihtisâr fi kirâati'l-'aşerati ve eimmeti'l-emsâr*, 1:261.

113 İbn Galbûn'a göre, harf-i medden sonra hemzenin ortada gelme (mutavassita) ve sonda gelme (mütedarrife) durumlarında İbn Kesîr, Nâfi'in râvilerinden Kâlûn, İsmail, Mesîbî, Sûsî rivayetinde Ebû Amr ve Yakub orta med ile okumaktadırlar. Ebû'l-Hasen Tâhir İbn Abdül-Mün'im İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kirâât*, 67-69.

114 İbn Belîme'ye göre Verş ve Hamza en uzun med yapanlardır. Âsım orta med ile okumakta, İbn Âmir ve Kisâî ise Âsım'dan da biraz kısa okumaktadırlar. Bu şekilde İbn Belîme medd-i muttasıl 4 mertebeden söz etmektedir. Ebû Ali el-Hasen b. Halef b. Abdillâh İbn Belîme, *Telhîsu'l-'ibârât bi-lattifi'l-işârât fi'l-kirâati's-seb'*, 26.

115 İbn Bâziş, medleri "üzerinde ittifak edilenler" ve "üzerinde ihtilaf edilenler" başlığı altında iki kategoride ele almaktadır. O da "mütevessita" ve "mütedarrife" ayrımını yapmaktadır. Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ' fi'l-kirâati's-seb'*, 1:460-462.

116 El-Mâlikî, Medd-i muttasıl 4 med ve tahkik yapılması gerektiğinde ihtilaf olmadığını söylemektedir. Burada sadece Kisâî'nin râvilerinden Nusayr'ın "الْمَلِكَةُ" kelimesinde meddi terk ettiğini de belirtmektedir. Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. İbrahim el-Mâlikî, *Kitâbü'r-Ravda fi'l-kirâati'l-ihdâ 'aşera*, 463-464.

kanaatindedirler.¹¹⁷ Bununla beraber kıraat imamlarından İbnü'l-Fahhâm (ö. 516/1123),¹¹⁸ Ehvâzî (ö. 446/1055) ve Ebü'l-Fahr el-Câcânî (ö. H. 600'den sonra) ise vasatî, onun bir üstü ve bir altı olmak üzere üç mertebeden bahsetmektedirler. Onlar en üst seviyedeki meddi iskât emişlerdir.¹¹⁹ Nüveyrî'nin belirttiği üzere bu farklı mertebeler munfasıl da aynen geçerlidir. Öncelikle hepsi burada kasr yapmaktadırlar. Dolayısıyla bununla beş mertebe yapmaktadır. [Dânî] *el-Câmi'*de Teysîr'de bulunan fevka't-tulâyî bir altıncısı olarak zikretmektedir.¹²⁰

1.1.8.4. Medd-i Munfasıl

Hem kıraat ve tecvid ulemasının hem de Derkezlî'nin genel yaklaşımına bakıldığında medd-i munfasıl, med harfinin hemze ile birbirini takip eden iki kelimedede beraber gelmesi durumunda olur. Med harfî hemzeden önce gelir. Kıraat ehli, hemzenin harf-i medden ayrı olması ve hem telaffuz hem de hat olarak ilkinin birinci kelimenin sonunda ikincisinin de ikinci kelimenin başında bulunması dolayısıyla bu ismi vermişlerdir. Kuşkusuz bu da mecazi bir isimlendirmedir. Bu medde okuyucuyu iki kelime arasında yaydığı ve iki kelimenin arasını açtığı için “medd-i infisâl ve'l-bast” ve iki kelimeyi tek bir kelime olarak kabul ettirdiği için “medd-i itibâr” isimleri de verilmiştir. Yine “medd-i harfin li-harfin” ve “medd-i kelimetin li-kelimetin” isimleri de verilmiştir.¹²¹ Ayrıca kıraat ehli nazarında, bizzat kendisi ve hakikati hakkında ihtilaf söz konusu olduğu için bu med caiz olarak kabul edilmiştir.¹²² Aynı şekilde med mertebeleri noktasında da ihtilaf vardır. İbn Kesîr, Sûsî ve Ebû Ca'fer burada med yapmazlar.¹²³

117 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 313.

118 İbnü'l-Fahhâm, medleri dört kısımda ele almaktadır. O, bunlardan ikisi üzerinde ittifak edildiği, ikisi üzerinde ise ihtilaf edildiğini söylemektedir. Medd-i muttasıl, medd-i lâzım ile beraber üzerinde ittifak edilenlerdendir. Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ebî Bekir İbnü'l-Fahhâm, *Kitâbü't-tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kirâ'âtî's-seb'*, 136-137.

119 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/378-380; Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 313-314.

120 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/380; Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 315-316.

121 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâ'âtî'l-'aşr*, 1:319.

122 Ali el-Kârî'den naklen caiz olarak isimlendirilmesi, kıraat imamlarının ihtilaf etmelerinin yanında kıraatte iki kelime arasında vasledildiğine med yapmanın mümkün olduğu fakat ilk kelimedede durulacak olursa meddin ortadan kalkacak olması nedeniyle. Yani aslen onda med yoktur ve sebebinin ortadan kalkabiliyor olması nedeniyle bu ismi almıştır. el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 234. Ali el-Kârî'nin konuyu aynı ile naklen kendisinden aldığı yer için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâ'âtî'l-'aşr*, 1:319.

123 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 318-319. Burada Kâlûn ve Dûrî'nin kasr ettikleri ve bir buçuk elif miktarı okudukları nakledilmektedir. Bu bilginin ve diğer bilgilerin nerede ise aynen verildiği yer için bk. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/388. Altı elif med olduğu şeklindeki yaklaşımlara Kastallânî'nin reddiyesini görmek için bk. Molla Hüseyin b. İskender er-Rûmî, *Beyânü'l-Müşkilât ale'l-mübtediîne min ciheti't-tecvîd fi'l-Kur'ânî'l-mübîn*, 7. Derkezlî, aynı yerde İbn Âmir ve Kisâfî'nin kıraatlerinde iki elifi tercih edenlerden olduğunu Verş ve Hamza'nın ise beş elif uzattıklarını belirtir. Med mertebeleri hakkında kıraat imamlarının yaklaşımları için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâ'âtî'l-'aşr*, 1:321-342.

“إِلَّا أَنْفُسُهُمْ”، “قَالُوا آمَنَّا”، “وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ ذُبِرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا”، “عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ” gibi ayetlerden verilen örnekler böyledir. Vasıl halinde cemi mîmini damme ile okuyanlar için de hüküm yukarıda nakledilen med ölçülerine tâbidir.¹²⁴ Bu konuyu işlediği yerde İbnü'l-Cezerî, Hz. Peygamber'in med yaparak okuduğunu nakleden Hz. Enes'in¹²⁵ (r.a.) muttasıl, munfasıl gibi kaideleri kastetmediğini belirtmektedir. Burada umumi bir haberin verilmesi söz konusudur. Bununla beraber aslî-fer'î, ittifâkî-ihtilâfî her birisinin konumunu belirlemenin zarureti de açıktır.¹²⁶ Medd-i munfasıl bağlamında Derkezlî, klasik ulemanın bir başka ihtilaf konusu olan “tecvîzü'l-bitr” meselesini ele alırken burada muhalif kanadı oluşturan Dâni'nin yaklaşımını nakletmektedir. Ona göre bu uygulama (elif, vâv ve yâ harfinin hazfedilmesi) hiçbir vecihle caiz değildir. Onunla kıraat de olmaz.¹²⁷

Bu arada, Nüveyrî tarafından İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* şârihlerinin dışında kimse tarafından zikredilmediği şerhiyle, İmam Âsım'ın muttasıl ve munfasıl medler için iki buçuk elif miktarı bir med mertebesine sahip olduğunu öğreniyoruz. Bu noktada kaynaklara yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır.¹²⁸ Zamanın kurrâları ve onların hocalarının Şâtıbî'nin medler konusunda meydana gelen bu aksaklıkları müşâfeheye atfetmesi ve *Mukaddime* şârihlerinin bu konuda fazla söz etmemesini derinlemesine inceleme noktasında yetersiz kalmışlardır.¹²⁹

124 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 316; Aynı yaklaşım için bk. İskender er-Rûmî, *Beyânü'l-Müşkilât*, v. 7;

125 Farklı hadis kaynaklarında bulunan bu hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid İbn Mâce, *es-Sünen*, “Bâbü mâ câe fi'l-kirâeti fi salâti'l-leyli” 1330, 1:672

126 İbnü'l-Cezerî, konuyu kıraat imamlarının med konusundaki yaklaşımlarını nakletmek suretiyle incelemektedir. O, kıraat imamlarını “meşârika” (Sibtü'l-Hayyât, Ebû Ali el-Mâlikî gibi), “meğâribe” (Dâni, Mekki, İbn Mücâhid gibi Endülüs ulemâsı), ‘ırâkiyyûn (Ebû Tâhir b. Sivâr, Ebû'l-Hasen b. Fâris, İbn Hayrûn gibi ulemâ) şeklinde bölgesel ayrımlara tabi kılarak zikretmektedir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 1:319-321 vd.

127 İbnü'l-Cezerî, Dâni'nin bu görüşünde hata yaptığını söyler. Aynı zamanda kendisinin bu itirazının sonunda getirdiği “belki onlar bununla medde bir ziyade yapmayı ve meddi iskat etmeyi kastetmiş olabilirler” şeklindeki açıklamasının aslında meseleyi açıklayan şey olduğunu belirtir. Yani Dâni'nin görüşünün hatalı olmasını yine onun görüşünün sonuna koyduğu bu ihtimalin gerçek olması ile delillendirir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, 1/320. Ali el-Kârî de Ebu Ali el-Ehvâzî'nin Halvânî ve Hâşimî'den o ikisinin de Kavâs'dan ve İbn Kesîr'den naklettiklerini belirterek İbnü'l-Cezerî'nin sözlerini tekrar eder. el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 236.

128 Tayyibe şerhi tertibinde bu med, “vustâ” olarak isimlendirilmiş ve dördüncü mertebe olarak belirlenmiştir. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1:383. Nüveyrî, belirlemiş olduğu bu mertebelerdeki med miktarlarının ne kadar olduğu konusunun o kadar açık olmadığını belirtir. Mesela bu dördüncü mertebedeki elif miktarı üçüncü mertebeyi üç elif miktarı olarak takdir edenler nazarında dört elif, bazılarına göre üç buçuk elif, Hüzeli'den nakledildiğine göre ise üçüncü mertebeyi iki veya bir buçuk olarak takdir edenlere göre bu üç eliftir. Ali el-Kârî de şöyle der: “Ben derim ki “tûlâ” da ihtilaf edilmiştir. O, beş elif midir dört elif mi? Aynı şekilde “vustâ”da da ihtilaf vardır; o dört elif midir üç elif mi? İhtilafın kaynağı aslî meddin ona katılıp katılmayacağıdır. Bu tartışma da hakikî değil lafzîdir.” el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 234.

129 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 322-323.

1.1.8.5. Medd-i Lâzım

Derkezlî, arada bir fasıla olmadan harf-i medden sonra gelen lafzi ve bâkî sebep nede-niyle iki çeşit med oluştuğunu belirtir. Bunların ilki lâzımî sükûna sahip olan “medd-i lâ-zım” diğeri ise ârızî sükûna sahip olan “medd-i ârız”dır. Medd-i lâzımın sükûnu kıraat eh-line göre vasıl halinde de vakıf halinde de daima sâkindir ve tabiatı gereği hareke almaz.¹³⁰

Bu durumu Ali el-Kârî, “Onun sükûnunun i'lâl durumunda ârızî sükûn olması bir za-rar vermez” şeklinde açıklamaktadır. Mesela Bakara 164'teki “دَابَّةٌ” kelimesi aslen “فاعلة” vezninde “دَابَّةٌ” şeklindedir. Burada i'lâl yapılmış ve ilk bâ harfi sakın kılınıp ikincisine katılmıştır. Fakat bu durumda onun sükûnu “ârızî” olarak isimlendirilmez.¹³¹ Ali el-Kârî medd-i lâzım ve ârızî ferî medlerin ilk bölümü olarak ele alırken Derkezlî bunu incele-meyi medd-i muttasıl ve munfasıldan sonraya bırakmıştır.

Bir başka önemli başlık medd-i lâzımda kaç elif miktarı med yapılacağıdır. Bu, kurrâ arasında ihtilaflı bir meseledir. İbn Mihrân, “Tahkik ehli dört elif miktarı med yapar” der.¹³² Üç elif miktarı uzatan da vardır. Ashâb-ı hadr ise iki elif miktarı med yapar. Buradaki med-din hemze için yapılan medden daha aşağıda olduğunu iddia edenler de vardır. Nüveyrî şöyle bir belirlemede bulunur: “En yüksek mertebeden düşük, tevassutun ise fevkindedir. Ca'berî'nin ‘O, en alt rütbeye denktir’ sözünün anlamı da bu şekilde ortaya çıkmış olur.”¹³³

İşlediği bütün diğer konularda yaptığı gibi burada da kendisinden önceki ulemanın medd-i lâzımın med miktarı üzerindeki farklı görüşlerini naklettikten sonra Derkezlî şöyle bağlar: “Kıraat-ı seb'a ve diğerleri bütün kurrâya göre o, ifrât ve ifhâş olmaksızın tam bir meddir ve bu da aslî med dışında üç elif miktarıdır [aslî ile beraber dört elif]. Cum-hur ve zikredilen ehl-i edâ mezheplerinin muhakkik ulemasına göre onun med miktarı bu şekildedir.”¹³⁴ Ali el-Kârî, kurrânın med miktarı konusunda eşit bir yaklaşıma sahip ol-ması ve hareke açısından bir denklige sahip olması nedeniyle bu meddi “medd-i adl” ola-rak isimlendirdiğini de belirtmektedir.¹³⁵

130 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 324.

131 Ali el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 221-222.

132 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 330.

133 Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1:399.

134 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 324-329. Uzun nakillerle Ali el-Kârî'nin eserinden birebir pasajlar paylaşılır. Ali el- Kârî tûl'den maksadın üç elif olduğu ve buna aslî meddin bir elif miktarının dahil olmadığını belirtir. el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 222, 225.

135 el-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye*, 226; Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 332. Bu iki müellifin de asıl kaynağı olan İbnü'l-Cezerî'de bu isimlendirmeler için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1:317. O burada aynı zamanda onun med miktarı konusunda, İbn Mihrân'dan nakledilen bir görüş dışında ne eski ne yeni kurrâ arasında herhangi bir ihtilafın söz konusu olduğunu belirtir.

1.1.8.6. Medd-i Ârız

Derkezlî'den takip edildiğinde görülür ki medd-i ârız, harf-i medden sonra herhangi bir fasıla olmaksızın sakin harf gelmesi durumunda meydana gelir. Herhangi bir sebeple (vakfetmeyi kastederek, ısmam ile vakıf veya nefesin kesilmesi gibi bir sebep) aslen harekeli olan bir harfte vakf edildiğinde bu durum meydana gelir. Lâzımı sükûna kıyasen onun da başkasına katışmayan “muzhir” ve başkasına dahil olan “müdğam” durumları vardır. Muzhir durumu, normal medd-i ârızın vuku bulduğu “الْعَبَادِ”، “غَفُورٍ”، “بَصِيرٌ”، “الحِسَابِ”، “تَسْتَعِينُ”، “الرَّحِيمِ” gibi kelimelerde vakfedilmesi halinde meydana gelen meddir. Müdğam durumu ise “وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ” ayetinde birinci lâm harfinin durumunda ve yine “وَأَنَّهُ هُوَ” derken hâ harfinde meydana gelen medlerdeki durumdur.¹³⁶ Buradaki idğam “tam büyük idğam”dır. “الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” ve “مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ” örneğindeki gibi idğamlar ise “tam olmayan büyük idğam”dır.

İki ayrı kelimedede peş peşe gelen müteharrik aynı harfler arasındaki bu idğam çeşidi yedi kıraat imamından Ebû Amr'a ait bir uygulamadır.¹³⁷ Kıraat-ı aşerenin dışında kalan (şâz) Hasan-ı Basrî, A'meş ve İbn Mücâhid gibi kıraat uleması da ona idğam-ı kebir noktasında muvafakat etmişlerdir.¹³⁸ Kıraatler konusunda bilgisi olmayanların idğam-ı kebir yapmaları doğru bir şey değildir. Aynı şekilde mütevatir kıraatlerin dışındakiler konusunda yeterli ilmi olmayanların o kıraatlerle okumaları da caiz olmaz.¹³⁹

Ârızî sükûn nedeniyle meydana gelen bu meddeki med miktarları noktasında üç vecih vardır: Tûl, üç elif; tevassut, iki elif ve kasr, bir eliftir.¹⁴⁰ İbnü'l-Cezerî'nin *Takrîb*'de yapmış olduğu bu taksimatta en uygun olan Derkezlî'ye göre “tûl” vechidir.¹⁴¹ Ondan sonra tercih edilen vecih ise “tevassut”tur.¹⁴² Medd-i ârız, caizliği ve kasredilmesin-

136 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 332-333.

137 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâât*, 116-117. İbn Mücâhid, Ebû Amr'ın idğam-ı kebir uygulamasını anlatırken şeddeli bir harften sonra müteharrik aynı harfin gelmesi (أَجَلٌ لَكُمْ، مَشَّ سَقَرٌ) durumu gibi onun da idğam yapmadığı bazı durumları da zikretmektedir.

138 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1:274-275. O, idğam-ı kebir yapma konusunda Ebû Amr'a iştirak eden birçok isim saymaktadır. Aynı zamanda burada o, idğam-ı kebir isminin verilmesinin bazı sebeplerini zikretmektedir. İlk olarak onun diğer idğam çeşitlerinden daha fazla sayıda vuku buluyor olması. Zira bu, harekeli harflerdeki idğamdır ve harekeli harf de sâkin harften daha fazla sayıda bulunmaktadır. İkinci olarak, onun harekeli bir harfi idğam yapmadan önce sâkin harfe çevirme noktasındaki etkisi. Misleyn, cinseyn ve mütekâribeyn çeşitlerinin hepsini içeriyor olması bunun meydana gelmesindeki zorluğu gösterir.

139 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 334-335. Derkezlî, idğam-ı kebare dair bilgilerin nerede ise tamamını aynı ifadelerle İbnü'l-Cezerî'den nakletmekte ve konuyu noktalamadan önce “*en-Neşr*”de ve başka kaynaklarda bu bilgilerin çok daha fazlasını bulabilirsiniz. Ben burada uzatmamak için almadım” demektedir.

140 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kirâât*'l-'aşr, 110.

141 Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 337. Dâni de kadim Mısır üstadlarının takip ettiği med mertebesinin bu olduğunu söylemiştir.

142 Bu, İbn Mücâhid ve takipçilerinin kullandığı vecihtir. Bu ve ilintili bilgilere derli toplu ulaşılacak

deki müsaade nedeniyle ehl-i kıraat tarafından aynı zamanda medd-i câiz olarak da isimlendirilmektedir.¹⁴³

1.1.8.7. Medd-i Lîn

Derkezlî eserinin bölümlenmesinde “med ve kasr”ı dördüncü bâb olarak incelerken, onu bir “hâtime” ile bitirmekte ve hemen peşinden “lîn harflerinin ahkâmı” başlığı altında beşinci fasıl olarak bu harflerde meydana gelen meddi işlemektedir. Yedi bâb ve dokuz fasıldan müteşekkil bu eserin sistemi incelendiğinde her ne kadar beşinci fasıl olarak isimlendirilse de medd-i lînin aslında med ve kasr bahsinin bir alt başlığı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Zaten konunun getirildiği yer de bunu işaret etmektedir.

Derkezlî’nin kaydettiği üzere kendilerinden önce meftûh bir harf bulunan sâkin vâv ve yâ harfleri lîn harferi olarak isimlendirilmektedir ve vakıf halinde burada bir med meydana gelmektedir. Bu iki harfe mahsus bir şekilde med yapılmasının sebebi ise bu iki harfin mahreçlerinde meydana gelen genişlemedir. Bu meddi en doğru şekilde uygulamak büyük oranda müşafehe yoluyla gerçekleşebilir. Burada med yapılmasına dair hem aklî hem naklî delilin varlığından bahseden Derkezlî kendisinden sonraki harfle idğam edilmesinin cevazı konusunda icma olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁴ Kurrânın çoğunluğu tevassut ve tûl ile meddi uygun görmüşlerdir.¹⁴⁵ Derkezlî de medd-i lîndeki med miktarında bütün kurrânın ittifak ettiğini belirtir. Tûl vechi üç elif miktarı, tevassut iki elif ve kasr ise bir elif miktarıdır. Ama uygulama açısından en uygun olan kasr vechinin tercih edilmesidir.¹⁴⁶

Eserinin bir genel niteliği olarak müellif biyografik bilgilere de sıkça yer vermektedir. Lîn harfleri ve burada med yapmanın aklî ve naklî olarak hükümlerini detaylı bir şekilde

bir başka kaynak için bk. Ebü’l-Kâsım Ali b. Osman İbnü’l-Kâsım, *Sirâcü’l-kârîi’l-mübtedî ve tizkârî’l-mukri’l-müntehî*, 65 vd.

143 Derkezlî, *Hülâsatü’l-ucâle*, 339. Derkezlî, burada Ali el-Kârî’den naklen kıraat imamaları arasındaki ihtilafa konu olan bir hususu detaylı bir şekilde nakletmektedir ki bu aslen med konusunu anlaşılması biraz karmaşık bir hale dönüştürmektedir.

144 Derkezlî, *Hülâsatü’l-ucâle*, 341-342.

145 *Tayyibe* şârihi Ezrak tarîki ile Verş rivâyetinde aynı kelimede hemzeden önce lîn harflerinin sâkin gelmesi durumunda med yapılması gerektiğinde ittifak olduğunu belirtir. İhtilaf sadece med miktarındadır. Mehdevî işbâ’ı terci ederken Dâni tevassutu tercih etmiştir. Hangi kelimelerde med yapılmasını ulemanın uygun bulmadığı ve burada kastedilen tûl, tevassut ve kasr’ın miktarları hakkında tecvîd ve kıraat ulemasının yaklaşımları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, 1/394-395. Ali el-Kârî burada söz edilen “شيء” ve “السوء” kelimelerinde vasıl halinde iki vechin, vakf halinde ise üç vechin câiz olduğunu belirtir. Kıraat ve tecvîd uleması burada med yapılmasının gerekliliği konusunda icmâ etmişlerdir. Bununla beraber ona göre kasr evlâdır tevassut ise ondan sonra gelir. el-Kârî, *el-Mînehü’l-fikriyye*, 229, 237.

146 Medd-i lîn’in med miktarı konusunda bu belirlenimler yapıldıktan sonra İbnü’l-Cezerî’nin *Takrîb*’indeki açıklamalar ve öğrencisi Nüveyrî’nin değerlendirmeleri doğrudan nakledilir. Bu iki hoca ve talebe değerlendirmelerinin bazen arasına bazen de sonuna Ca’berî’nin yaklaşımı dahil edilmektedir. Derkezlî, *Hülâsatü’l-ucâle*, 345-349, 356.

ve birçok ulemadan nakiller yapmak suretiyle incelediği bu esnada devreye Verş girmektedir. Her ne zaman bu isim görölse burada kastedilen Ebû Sa'îd Osman b. Sa'îd el-Kutbî el-Mısrî'dir diyerek şerh düşmüştür.¹⁴⁷ Medd-i lîn'de vâki olan sükûnun lâzımî veya ârızî olması da bir başka inceleme konusudur. Meryem ve Şûrâ Surelerinin başındaki (“كهيعص” ve “جمعسق”) hurûf-ı mukattaa harflerinden ayn harfinde bulunan sükûn lâzımî muzhir olarak isimlendirilmektedir.¹⁴⁸ Bu incelemelerle med konusunu nihayete erdirilmiştir.

Sonuç

Derkezlî med ve kasr konusunu belli eserler ekseninde incelemektedir. Bazen uzun cümleler şeklinde doğrudan atıflarda bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i, Nüveyrî'nin *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*'i, Ca'berî'nin *Kenzü'l-me'ânî*'si ve Ali el-Kârî'nin *el-Mineh*'i öne çıkmaktadır. Ayrıca bu çalışma, İbnü'l-Cezerî'nin çalışmaları'nın ve yaklaşımlarının kendisinden sonra Osmanlı topraklarında yazılan kıraat ve tecvid eserlerinin ana kaynağı olduğu gerçeğine ışık tutmuştur. Özellikle Ali el-Kârî, Nüveyrî gibi takipçileri yoluyla İbnü'l-Cezerî, Derkezlî'nin burada incelenen eserinin eksenini belirlemiştir. Bu husus incelediğimiz med ve kasr konusu için özellikle geçerlidir. Bununla birlikte, kendisinden önceki diğer tecvid ve kıraat literatürüne de sıkça başvurduğu ve bu kaynaklara açık şekilde yer verdiği görülmektedir. Başvuru kaynaklarını müellif ve eser ismi vererek nakletmektedir. Bu özelliğini tecvid konularında ilmi süreklilik anlamında değerlendirmek gerekmektedir.

Eserinin genelinde olduğu gibi med ve kasr konusunu işlediği yerde de Derkezlî, başta yoğunlukla Arap dili, ilm-i kıraat ve biyografiler üzerinden tarih olmak üzere kelimeler ve felsefe disiplinlerinin verilerine de yer vermiştir. Bu, Osmanlı ulemasının araştırmalarında farklı ilim dallarının verileri arasında irtibat kurmada geliştirdikleri metodun bir neticesi olarak değerlendirilebilir.

Derkezlî'de med ve kasr, sadece bir tecvid konusu olarak değil, özellikle med mertebeleri noktasındaki yaklaşımların nakledilmesinde yoğunlaşan bir şekilde ilm-i kıraattaki değerlendirmelerle sıkı bir irtibat içerisinde ele alınmıştır. Bu özelliği ile aslında kitabın ismi ve diğer konuları ele alışındaki tarzından biraz uzaklaşmakta ve konu ilm-i kıraatin bir meselesinin incelenmesi hüviyetine bürünmektedir. Zira kendisinden yararlanan alimlerin tecvid kitapları ile kıraat meselelerini ele aldıkları kitapların farklı bir şekilde tanzim edildiği bilinmektedir. Bizzat tecvid ilmine dair kendisi tarafından yazılmış

147 Daha sonra da bu kıraat imamının hayatı hakkında detaylı bilgiler nakletmektedir. Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 350-351.

148 Bu harflerden sonra ihfâ mı yoksa izhâr mı yapmak gerektiği de ihtilaflı bir konu olarak incelenmektedir. Derkezlî, *Hülâsatü'l-'ucâle*, 352. Konunun bağlamı ile alakası açısından Süfyan b. Uyeyne'nin bir rüyasından bahsedilmektedir. Bu rüyada kendisi Hz. Peygamberi görmüş ve “kimin kıraatini takip etmemi emredersiniz” diye sormuş ve Hz. Peygamber de Ebû Amr b. el-'Alâ'nın kıraatine göre okumasını tavsiye etmiştir.

çok daha uzun bir eserin özeti şeklinde ele alınan bu çalışmanın bu tür uzatmalardan uzak kalması beklenirdi. Bu da konunun muğlaklaşması ve işin ehli olmayanların istifadesinden uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Belki eserin yazıldığı zaman ve ortamın, bu konulara aşina olan bir nesle sahip olduğu söylenilerek tecvid ilmi kültürünün o dönemlerdeki yüksekliğine dair bir çıkarsamada bulunulabilir. Çok tafsilatlı bir araştırma yapmamakla beraber yüksek seviyede bir tecvid ilmi akademik ortamının varlığından bahsetmek, Mehmet Zihni Efendi gibi yetkin bir alimin aynı dönemde müstakil bir tecvid eseri kaleme almış olması ve müellifin biyografisinden elde edilen bilgilere bakıldığında kuvvetle muhtemel görünmektedir.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu üzere med ve kasr, esasını Hz. Peygamber'in uygulamalarından almış ve ilk dönem tecvid eserlerinde ve sonrasında kıraat ve tecvid kitaplarının ana konularından olmuştur. Tilavet esnasında med ve kasr uygulamasında meydana gelen hatalar tecvid ve kıraat alimlerinin dikkat çektiği önemli hususlardandır. Araştırmanın da ortaya koyduğu üzere bu hatalar belli bir döneme hasredilebilecek eksiklikler değildir. Dolayısıyla tecvid konuları her dönemde halk kesimi tarafından ihmal edilen hususlar olmuştur. Tecvid eserlerinin mukaddimleri incelendiğinde müelliflerin çoğu, kitaplarını yazmaya mesnet teşkil eden hususların başına insanların bu konudaki uygulama hataları ve bu ilmi elde etmek için gerekli eğitimi almadaki ihmallerini koymuşlardır.

Kaynakça

- Akdemir, M. Atilla. "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45:45 (Haziran 2018): 15-50.
- Ca'berî, İbrahim b. Ömer. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hirzül-emâni ve vechî't-tehânî* (nşr. Ahmed el-Yezîdî) El-Memleketü'l-Mağribiyye: El-Müsâhim, 1419/1998.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *et-Teysîr fî'l-kirâ'âtî's-seb'* (nşr. Ali b. Abdurrahman el-Huzeyfî). Suûdi Arabistan: Dâru'l-Endülûs, 1436/2015.
- Derkezli, Ebû Abdillâh Hasan b. İsmail b. Abdillâh. *Hülâsatü'l-'ucâle fî beyâni murâdî'r-risâle fî 'ilmi't-tecvîd* (nşr. Doktor Halef Hüseyin Sâlih el-Cebbûrî). Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2015.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şireveyh b. Şehredâr b. Şireveyh. *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-hitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Ebû Ma'ser, Abdülkerim b. Abdüssamed et-Taberî. *et-Telhîs fî'l-kirââtî's-semân* (nşr. Muhammed b. Hüseyin b. Akîl Musa eş-Şerîf). Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2011.
- Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmail b. İbahim. *İbrâzû'l-Me'ânî min Hirzi'l-emâni fî'l-kiâ'âtî's-seb'* (nşr. İbahim Atûhu 'Avad). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1977.
- Ezherî, Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr. *el-Havâşî'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimetî'l-Cezeriyye* (nşr. Muhammed Berekât). Mektebetü Nûr, 2002.
- Hamedânî, Târik Nafî. *Hadâratü'l-'Irâk 11*. Bağdad: Dâru'l-Hürriyye li't-Tibâ'a, 1985.
- Hemezanî, Ebû'l-'Alâ' el-Hasen b. Ahmed b. El-Hasen. *Ğâyetü'l-iẖtisâr fî kirââtî'l-aşerati ve eimmetî'l-emsâr* (nşr. Eşref Muhammed Fuâd). Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1414/1994.
- Hüzeli, Ebû'l-Kâsım Yusuf b. Ali Cübâre. *el-Kâmil fî'l-kirââtî'l-aşr ve'l-erbe'îne'z-zâide aleyhâ* (nşr. Cemal b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib). Müessesese Semâ' li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1428/2007.
- İbn Bâziş, Ebû Cafer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî. *Kitâbü'l-İknâ' fî'l-kirââtî's-seb'* (nşr. Abdülmeccid Katâmîş). Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1403.
- İbn Belîme, Ebû Ali el-Hasen b. Halef b. Abdillâh. *Telhîsu'l-'ibârât bi-latîfî'l-işârât fî'l-kirââtî's-seb'* (nşr. Sübey' Hamza Hâkimî). Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1409/1988.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *Sırru sinâ'ati'l-i'râb* (nşr. Hasan Hindavi). Dimaşk, 1405/1985.
- İbn Ebî Meryem, Nasr b. Ali b. Muhammed. *el-Mûdih fî vücûhi'l-kirâât ve 'ilelihâ* (nşr. Ömer Hamdân el-Keбіsî). Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1414/1993.
- İbn Galbûn, Ebû'l-Hasen Tâhir İbn Abdü'l-Mün'im. *et-Tezkira fî'l-kirâât* (nşr. Saîd Salih Ze'îme). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ebî'l-Fadl Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-tehzib*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd. *es-Sünen* (nşr. Merkezü'l-Buhûs ve Takniyetü'l-Ma'lûmât). Kâhire: Dâru't-Tevâsul, 1435/2014.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 2010.
- İbn Mucâhid, Ebûbekir. *Kitâbü's-seb'a fî'l-kirâât* (nşr. Şevkî Dayf). Kâhire: Dâru'l-Me'ârif.
- İbn Süvvâr, Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. Ubeydullâh b. Amr. *el-Müstenîr fî'l-kirââtî'l-aşr* (nşr. Osman Mahmûd Gazzâl). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kirâ'âtî'l-aşr* (nşr. Muhammed Ali ed-Debbâ'). Mısır: Matbaa Mustafa Muhammed, 1920.
- , *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâtî'l-kurrâ* (nşr. Gotthelf Bergstrasser). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- , *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kirââtî'l-aşr* (nşr. Ali Abdü'l-Kuddûs Osman). Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs el-Arabî, 1421/2000.

- , *et-Temhid fi ilmi't-tecvîd* (nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed). Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001.
- İbnü'l-Fahhâm, Ebü'l-Kâsım Abdurahmân b. Ebî Bekir. *Kitâbü't-tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kirâ'âti's-seb'* (nşr. Dârî İbahim ed-Dûrî). Ammân: Dâru Imâr, 1422/2002.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebü'l-Kâsım Ali b. Osman. *Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve Tizkârî'l-mukrîi'l-müntehî* (tsh. Muhammed Abdülkâdir Şâhin). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999.
- İbnü'n-Nâzım, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed Ebû Bekir Şihâbuddin el-Cezerî. *Şerhu tayyibeti'n-neşr fi'l-kiraâti'l-aşr*. Mısır: el-İdâratü'l-Âmme li'l-Me'âhidi'l-Ezheriyye, 1977.
- Kâdî, Abdülfettâh. *el-Büdüru'z-zâhira i'l-kirââti li-'aşrî'l-mütevâtira min tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürâ*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2008.
- Kalânîsî, Ebü'l-İzz Muhammed b. El-Hüseyn b. Bündâr. *İrşâdü'l-mübtedî ve tezkiatü'l-müntehî fi'l-kiââti'l-'aşr* (nşr. Osman Mahmûd Gazzâl). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.
- Kârî, Molla Ali. *el-Minehü'l-fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (nşr. Üsâme 'Atâyâ). Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1433/2012.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin: Terâcimü musannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- Kızılaslan, İşhak. "Derkezlî'nin Hülâsatü'l-'ucâle İsimli Eserinde Lahn ve Çağdaş Oryantalist Yaklaşımında Kur'an Tilâveti Konusu". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Aralık 2021): 147-172.
- , "Osmanlı Ulemâsının Tecvîd İlmi Birikimine Bir Örnek: Kitâb-ü Mesleki'l-kurrâ' Fî şerhi ebyâtı İbni'l-Cezerî Fî 'lmi'l-kirâe'nin İçerik Tahlili". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8:1 (Haziran 2022): 55-70.
- Koyuncu, Recep. "Mustafa Niyazi Efendi ve 'Umdetü'l-kârîin İsimli Tecvid Risalesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7:2 (Aralık 2020): 797-834.
- Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mûdîh fi't-tecvîd* (nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed). Ürdün: Dâru 'Imâr, 1421/2000.
- Mâlikî, Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. İbrahim. *Kitâbü'r-Ravda fi'l-kirââti'l-ihdâ 'aşera* (nşr. Neyl b. Muhammed İbrahim Âli İsmail). Câmiatü'l-İmâm, 1415.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Edebü'd-dîn ve'd-dünyâ*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1434/2013.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *er-Riâye li-tecvîdi'l-kirâe ve tahkiki lafzi't-tilâve* (nşr. Doktor Ahmed Hasan Ferhat). Ammân: Dâru 'Imâr, 1417/1996.
- , *Kitâbü'l-keşf'an vücûhi'l-kirââti's-seb' ve 'ilelihâ ve hicecihâ*. (nşr. Muhyiddîn Ramadan). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984.
- Mısırî, Seyfüddîn b. Atâullah el-Fedâli. *el-Cevâhiru'l-müdiyye ale'l-Mükaddimeti'l-Cezeriyye* (nşr. İzzet Binti Hâşim Mü'îni). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426/2005.
- Murâdî, İbn Ümmü Kâsım. *Şerhu'l-vâdiha fi tecvîdi'l-Fâtha* (nşr. Abdülhâdî el-Fudaylî). Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirââti'l-'aşr* (nşr. Mecdi Muhammed Sürur). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Pilgir, Muhammed. *Kıraat İlminde Med: Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında*. Pdf: İlâhiyât Yayınları, 2022. <https://www.ilahiyatyayin.com/wp-content/uploads/2023/07/916-muhammed-plgr-ekitap-metin-02-1672298811.pdf?>
- Pilgir, Muhammed. "Med Miktarlarının Takdirinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımların İncelenmesi". *Dergiabant* 11/1 (Mayıs 2023), 45-59.
- Raûf, 'İmâd Abdüsselâm. *el-Mûsul fi'l-'ahdi'l-'Usmânî fetratü'l-hükmi'l-Mahallî 1139-1249/1726-1834*. Necef: Matbe'atü'l-Âdâb fi'n-Necefi'l-Eşraf, 1395/1975.
- Rûmî, Molla Hüseyin b. İskender. *Beyânü'l-Müşkilât ale'l-mübtediine min ciheti't-tecvîd fi'l-Kur'âni'l-mübîn*. Bağdâd: Dâru Saddâm Li'l-Mahdudât.

- Sibtu'l-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed. *Kitâbü'l-mebhec fi'l-kirââtî's-semân ve kirâeti'l-A'meş ve ibn Muhaysin ve ihtiyârı Halef ve el-Yezîdî* (nşr. Vefâ Abdullah Kazmâr). Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1404/1984.
- Süyûtî, Celâlüddîn Ebûbekir. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm). Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1407/1987.
- Süyûtî, Ebu'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi cem'i'l-cevâmi'* (nşr. Abdulhamîd Hindavî). Mısır: Mektebetu't-Tevfikiyye.
- Şa'le, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hirzi'l-emânî* (nşr. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî). Dimaşk: Dâru'l-Berake, 1433/2012.
- Şen, Mustafa. "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni bir Bakış Denemesi". *Ekev Akademi Dergisi* 63 (Yaz 2015): 213-230.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi). Bağdat: Tab'atü Vizâratî'l-Evkâf ve's-Şü'ûni'd-Dîniyye, 1406/1986.
- Taberî, Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdüssamed. *et-Telhîs fi'l-kirââtî's-semân* (nşr. Muhammed Hasen) 'Ukayl Musa. Cidde: El-Câmiatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm.
- Temiz, İsmail. "Fonetik Bir Olgu Olarak Arap Dilinde Harf Hareke İlişkisi". *İlahiyat* 5 (Aralık 2020): 143-158.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm: Kâmûsu Terâcim*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Yavuz, Mehmet. "İbn Cinnî", *DİA*, 19: 397-400